

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАРЛЫҒЫ

2026 жылғы 15 наурызда республикалық
референдум өткізу туралы

Қазақстан Республикасы Конституциясының 44-бабының 10) тармақшасына және «Республикалық референдум туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық заңының 18-бабына сәйкес ҚАУЛЫ ЕТЕМІН:

1. 2026 жылғы 15 наурызда республикалық референдум өткізілсін.

2. Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясының жобасы: «Жобасы бұқаралық ақпарат құралдарында 2026 жылғы 12 ақпанда жарияланған Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясын қабылдайсыз ба?» деген сауал қойылып, республикалық референдумға шығарылсын.

3. Осы Жарлық пен Конституцияның жобасы 2026 жылғы 12 ақпанда бұқаралық ақпарат құралдарында ресми түрде жариялансын.

4. Республикалық референдумға дайындық пен оны өткізу Референдумның орталық комиссиясының қызметін атқаратын Орталық сайлау комиссиясына, сондай-ақ референдумның аумақтық және учаскелік комиссияларының қызметін атқаратын аумақтық және учаскелік сайлау комиссияларына жүктелсін.

5. Қазақстан Республикасының Үкіметі Қазақстан Республикасының Орталық сайлау комиссиясымен, Қазақстан Республикасының басқа да орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдарымен бірлесіп, республикалық референдумды ұйымдастыру және өткізу бойынша қажетті шаралар қабылдасын.

6. Осы Жарлық жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізілсін.

Қазақстан Республикасының
Президенті

Қ.Тоқаев

Астана, Ақорда, 2026 жылғы 11 ақпан
№ 1170

ХАЛЫҚТЫҢ ҮМІТ-СЕНІМІ ҰШТАСҚАН ТАРИХИ ҚҰЖАТ

КЕШЕ ЕЛОРДАДА ЕЛІМІЗДІҢ ЖЕТЕКШІ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ КҮШТЕРІ «ӘДІЛЕТТІ ЖӘНЕ ПРОГРЕССИВТІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ХАЛЫҚТЫҚ КОНСТИТУЦИЯСЫ ҮШІН!» АТТЫ ЖАЛПЫҰЛТТЫҚ КОАЛИЦИЯҒА БІРІКТІ. ОНЫҢ ҚҰРАМЫНА БЕС ЖЕТЕКШІ САЯСИ ПАРТИЯНЫҢ ӨКІЛДЕРІ МЕН МИЛЛИОНДАҒАН АЗАМАТТЫҢ МҮДДЕСІН БІЛДІРЕТІН 300-ДЕН АСТАМ ҚОҒАМДЫҚ ҰЙЫМ ЕНДІ.

Отырысқа қатысушылар Жаңа Конституция жобасы Күшті әрі Әділетті Қазақстан құрудың іргетасына айналып, саяси жүйе архитектурасын қоғамның жаңа сұранысына сай түбегейлі қайта жаңғыртатынын атап өтті. Бұл биліктің барлық тармағының тұрақты жұмысын қамтамасыз етіп, азаматтардың мемлекетті басқару ісіне қатысуын кеңейтеді әрі елдің орнықты дамуына жол ашады.

Мәжіліс Спикері, Жалпыұлттық Коалиция Жетекшісі Ерлан Қошанов атап өткендей, Жаңа Конституция – шын мәнінде халықты біріктіруге, ұлттық рухты көтеруге қабілетті тарихи құжат. Онда ең алдымен адамға басымдық беріліп, мемлекеттің басты байлығы жер қойнауындағы ресурстар емес, білімді жас ұрпақ екені айқындалды. Бұл – Президент қолға алған ауқымды өзгерістердің алтын арқауы. Енді ол ең жоғары конституциялық деңгейде бекітілуде.

Жалғасы 2-бетте

ӨНЕРГЕ АДАЛДЫҢ ҒАНА ЖОЛЫ БОЛАДЫ

ЖАҢАБЕК ЖЕТІРҮОВ – АТЫ ЕЛІМІЗГЕ ҒАНА ЕМЕС, ШЕТЕЛДЕРГЕ БЕЛГІЛІ РЕЖИССЕР, КИНОСЦЕНАРИСТ. ӨНЕРДЕ ӨЗ ҚОЛТАҢБАСЫ БАР, ҰЛТТЫҚ КИНОМЫЗДЫҢ ӨРЕСІН КӨТЕРУДЕ ЖЕМІСТІ ЕҢБЕК ЕТІП, ӨЗ САЛАСЫНДА ЕЛІМІЗДІҢ АТЫН ШЫҒАРЫП ЖҮРГЕН ӨНЕР ИЕСІ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КИНОФЕСТИВАЛЬДЕРДЕ ТАЛАЙ РЕТ ЖҮЛДЕГЕР БОЛҒАН. «ДҮНИЕЖАРЫҚ» (2006), «АҚҚЫЗ» (2011), «ДЖУЛЬЕТТА И АРТИСТ» (2012), «ШЫҢЫРАУ» (2018) СЕКІЛДІ КӨРКЕМ ФИЛЬМДЕРДІҢ ЖӘНЕ КӨПТЕГЕН ДЕРЕКТІ ФИЛЬМНІҢ АВТОРЫ. БІЗ БЕЛГІЛІ РЕЖИССЕРМЕН СҰХБАТЫМЫЗДА ОНЫҢ ӨЗ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ БҮГІНГІ ҚАЗАҚ КИНОСЫ ЖАЙЫНДА ӘҢГІМЕ ӨРБІТКЕН ЕДІК.

– Сіздің ғұмыр жолыңызды шолып шыққанда КазГУ-дің филология факультетін бітіргеніңізді білдім. Бірақ аз ғана уақыт мұғалім болып-сыз да, Мәскеуге барып кинорежиссер мамандығы бойынша білім алып, біржола кино саласына кетіп-сіз. Бұл бұрылыстың себебі не?

– Әрине, кинорежиссер болуды жастайымнан армандаған жоқпын. Бес жыл бойы КазГУ-дің конкурсынан өте алмай, пойызда келе жатып бір адаммен кездесіп, сол осы мамандықты таңдауыма себепкер болды. Сол кезден бастап ізденіп, оқып, режиссер болуды мақсат етіп, ки-

ноның жолына түстім. Киноны ойлы, ұлттық бағытта жасайтын маман болсам деп армандадым. Өйткені кино – әдебиеттің, театрдың, музыканың, суреттің, әр өнердің басы қосылатын өнер ғой. Сондықтан киносценарист, кинорежиссер болу үшін әдебиетті, сахнаны, музыканы, суретті – бәрін қолдан келгенше тереңірек игерген дұрыс. Өйтпеген күнде толыққанды маман болып жетілмейсің. Әрине, бірден Мәскеуге барып киноның оқуына түсуге мүмкіндік болған жоқ, сол үшін алдымен филологияны оқып алайын дедім.

Жалғасы 6-бетте

ӨНДІРУГЕ БАР, ӨНДЕУГЕ ЖОҚ

ЖЫЛ САЙЫН ШАМАМЕН 100 МЛН ТОННА МҮНАЙ ӨНДІРЕМІЗ, БІРАҚ ОНЫҢ ТЕК 18 МЛН ТОННАСЫ ҒАНА ҚАЙТА ӨНДЕЛЕДІ. СОНЫҢ САЛДАРЫНАН ЕЛІМІЗДЕ ДИЗЕЛЬ ОТЫНЫ ТАПШЫ. АВИАЦИЯ КЕРОСИНІ ДЕ ШЕТЕЛДЕН КЕЛЕДІ.

2»

ДӘРУМЕНДЕР ДӘУІРІ

БИОЛОГИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІ ҚОСПАЛАР ДӘРІЛІК ЗАТҚА ЖАТПАЙДЫ, СОНДЫҚТАН ОЛАР FDA (АҚШ), EFSA (ЕУРОПА) НЕМЕСЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ МИНИСТРЛІГІ ТАРАПЫНАН ДӘРІЛЕР СИЯҚТЫ ҚАТАҢ КЛИНИКАЛЫҚ СЫНАҚТАН ӨТПЕЙДІ. ӨНДІРУШІГЕ ТЕК «ӨНІМ ҚҰРАМЫНДА АДАМ ӨМІРІНЕ ҚАУІПТІ УЛЫ ЗАТТАР ЖОҚ» ДЕГЕН ТАҒАМДЫҚ ҚАУІПСІЗДІК СЕРТИФИКАТЫН АЛУ ЖЕТКІЛІКТІ.

6»

РЕКОРДШЫЛАРЫ КӨП ОЛИМПИАДА

АҚ ОЛИМПИАДАДА ЕЛ НАМЫСЫН ҚОРҒАЙТЫН 36 СПОРТШЫНЫҢ БАСЫМ БӨЛІГІ ЖАРЫСҚА АРАЛАСТЫ. АЛАЙДА КӨПШІЛІГІ ІРІКТЕУ ЖАРЫСТАРЫНАН АРЫ ӨТЕ АЛМАЙ, САЙЫСТЫ ЕРТЕ АЯҚТАУҒА МӘЖБҮР БОЛДЫ. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СПОРТШЫЛАРДЫҢ АРАСЫНАН ӨЗІРГЕ ЖАҚСЫ НӘТИЖЕ ТІРКЕГЕН – КОНЬКИШИ НАДЕЖДА МОРОЗОВА. ӘЙЕЛДЕР АРАСЫНДАҒЫ СЫНДА ОЛ 3 000 МЕТР ҚАШЫҚТЫҚТЫ 4:01.20 СЕКУНДТА ЕҢСЕРІП, 6-ОРЫНҒА ТАБАН ТІРЕДІ.

8»

ӨНДІРУГЕ БАР, ӨНДЕУГЕ ЖОҚ

ЖЫЛ САЙЫН ШАМАМЕН 100 МЛН ТОННА МҰНАЙ ӨНДІРЕМІЗ, БІРАҚ ОНЫҢ ТЕК 18 МЛН ТОННАСЫ ҒАНА ҚАЙТА ӨНДЕЛЕДІ. СОНЫҢ САЛДАРЫНАН ЕЛІМІЗДЕ ДИЗЕЛЬ ОТЫНЫ ТАПШЫ. АВИАЦИЯ КЕРОСИНІ ДЕ ШЕТЕЛДЕН КЕЛЕДІ.

Ділда
УӘЛИБЕК

Мемлекет басшысы 10 ақпанда өткен Үкіметтің кеңейтілген отырысында мұнай саласындағы бірқатар мәселеге тоқталып, Үкімет жаңа мұнай өңдеу зауытының құрылысына байланысты байыпты шешім қабылдауы қажет екенін айтты.

– Еліміздің импортқа тәуелділігі туралы айтқанда мұнай саласындағы күрделі ахуалға тоқталмай кетуге болмайды. Қазақстанда жылына шамамен 100 миллион тонна мұнай өндіріледі, бірақ елімізде соның тек 18 миллион тоннасы ғана қайта өңделеді. Соның салдарынан біз мұнай өндіруші ел болсақ та, жыл өткен сайын дизель отыны бойынша тапшылық пайда болып жатыр, авиациялық керосин бойынша да импортқа тәуелді болып отырмыз, – деді Президент.

Президент ішкі нарықтағы отынға сұраныстың жоғары екенін ескере отырып, жұмыс істеп тұрған мұнай өңдеу зауыттарын жаңарту керек екенін айтты. Сондай-ақ бұл жұмысты жеделдеткен жөн. Ресми мәліметтерге сүйенсек, осының бәрі жүзеге асса, жыл сайын өңделетін мұнай көлемін 9 млн тонна-

ға жеткізуге мүмкіндік бар. Яғни, қазіргі 18,4 млн тонна көрсеткіші 27,4 млн тоннаға дейін өсуі мүмкін. Дегенмен оны мемлекет қаржысына салу тиімсіз болмақ.

– Сондықтан отынға деген сұраныстың жоғары екенін ескере отырып, елімізде жұмыс істеп тұрған мұнай өңдеу зауыттарын жаңғырту керек. Бұл жұмысты жедел орындау қажет. Аталған қадам бір жылда өңделетін мұнай көлемін 9 миллион тоннаға арттыруға мүмкіндік береді (18,4 миллион тоннадан 27,4 миллион тоннаға дейін). Бұл – министрліктің мәліметі. Үкімет жаңа мұнай өңдеу зауытының құрылысына қатысты байыпты шешім қабылдауы қажет. Ең алдымен, мұнай өңдеу зауытына шикізат қайдан жеткізілетінін, қандай өнімді және қанша көлемде өндіретінін дұрыс есептеу керек. Бұл жобаны іске асыруға (егер жүзеге асса) жеке инвестор тарту керек болады. Бүгінде мұндай ірі жобаны тек мемлекет қаржысына салу өте тиімсіз, – дейді Қасым-Жомарт Тоқаев.

ЖОСПАРЫ ЖОҚ ЖОСПАР

2024 жылы Энергетика министрлігі елімізде төртінші мұнай өңдеу зауытын салу жоспарда бар екенін мәлімдеген болатын. Жоспар бойынша оның құрылысы 2030 жылдан кейін басталатыны айтылған еді. Ал былтыр мұнай өңдеу саласын дамытудың 2040 жылға дейінгі ұзақмерзімді тұжырымдамасы әзірленгені туралы мәлімет шықты. Тұжырымдаманы жүзеге асырудың алғашқы кезеңі басталып та кеткені хабарланды. Атап айтқанда, мемлекеттік органдар

мен компанияларға хабарламалар жіберілген, мұнай өңдеу зауыттарына ай сайын іссапарлар ұйымдастырылып, түсіндіру жұмыстары жүргізу басталған, сондай-ақ МӨЗ жобаларының жол карталары әзірленген. Сонымен қатар авиаотын өндірісіне ерекше көңіл бөлініп отырғаны айтылған болатын. Дегенмен жарияланған мәліметтер мен жасалған мәлімдемелерге қарамастан, жаңа мұнай өңдеу зауытын салу мәселесі әлі де жан-жақты зерделенбеген, жоспарланбағанға ұқсайды.

Оған қоса, жылына өндірілетін 100 млн тонна мұнайдың небәрі 18 млн тоннасының өңделуі бір жағынан техникалық шектеулерге байланысты болса, екінші жағынан ішкі нарыққа жөнелтілетін мұнай көлемі де жеткіліксіз болып отыр. Қазір жергілікті кәсіпорындар жыл сайын квота арқылы 18-19 млн тоннаны толықтыруға тырысып отырғанымен, үш ірі кен орнын қоспағанда, қалған кен орындарының барлығында өндіріс төмендеп келеді. Сондықтан басқа кен орындарына мұнай жөнелтуді күштеп арттыруға тура келеді, алайда уақыт өте келе оның өзі де жеткіліксіз болуы мүмкін. Мұнай-газ саласының сарапшысы, SPE PRMS стандарты бойынша мұнай және газ қорларын тәуелсіз бағалаушы Абзал Нарымбетовтің сөзінше, егер үш алпауыт кен орнынан мұнай жеткізілмесе, жергілікті өндірушілердің шикізаты жетпей қалуы ықтимал. Себебі үш ірі жобадан тыс компаниялардың өндірісі 2050 жылға қарай шамамен 10 млн тоннаға дейін қысқармақ. Ал жаңа мұнай өңдеу зауытын салу мәселесінде де анықталуы керек сұрақ пен шешілуі керек түйін көп.

• ПІКІР

Абзал НАРЫМБЕТОВ,
сарапшы:

МӘСЕЛЕ БАҒА САЯСАТЫ МЕН НАРЫҚ МОДЕЛІНЕ ТІКЕЛЕЙ БАЙЛАНЫСТЫ

– 100 млн тонна мұнайдың тек 18 млн тоннасының өңделуі бір жағынан техникалық шектеулерге байланысты екені рас. Екінші мәселе – ішкі нарыққа жөнелтілетін мұнай көлемі аз. Қазір жергілікті кәсіпорындар жыл сайын квота арқылы осы 18-19 млн тоннаны толықтыруға тырысып отыр. Алайда үш ірі кен орнын қоспағанда, қалған кен орындарының барлығында өндіріс төмендеп келеді. Сондықтан басқа кен орындарына мұнай жөнелтуді күштеп арттыруға тура барады. Уақыт өте келе оның өзі де жеткіліксіз болуы мүмкін. Үш алпауыт кен орнынан мұнай жеткізілмесе, жергілікті өндірушілердің шикізаты жетпей қалуы ықтимал. Себебі үш ірі жобадан тыс жергілікті компаниялардың өндірісі 2050 жылға қарай шамамен 10 млн тоннаға дейін азаймақ. Қазір олар шамамен 30 млн тонна өндіреді. Яғни, 20 жылдың ішінде үш есеге қысқару көзделіп отыр. 2035-2040 жылдары олардың ішкі нарыққа жеткізетін көлемі мұнай өңдеу зауыттарына жеткіліксіз болуы мүмкін. Сондықтан үш ірі кен орнының рөлі өте маңызды.

Осыдан 10 жыл бұрын төртінші мұнай өңдеу зауытын салу мәселесі талқыланып, нәтижесінде үш зауыт жеткілікті, оларды модернизациялау керек деген шешім қабылданды. Бұл мақсатқа 6-7 млрд доллар жұмсалды. Нәтижесінде, өнім сапасы мен көлемі белгілі бір деңгейде артты. Алайда бұл ішкі нарықты толық қамтамасыз етуге жетпеді. Ол кезде үш зауытты жаңғыртсақ жеткілікті болады деген пікір айтылған еді. Бүгінгі жағдай бұл шешімнің толық тиімді болмағанын көрсетіп отыр. Егер сол кезде жаңа, ірі әрі заманауи төртінші зауыт салынғанда, мүмкін қазір бүкіл елді қамтитын қуатты өндіріс іске қосылар ма еді. Үш зауытты жаңғырту сол кезеңде жеңіл жол ретінде таңдалды. Жаңа зауыт салудан гөрі қолданыстағы инфрақұрылымды жаңарту оңай болды. Қаржыны игеру де жеңілрек еді. Алайда қазір тұтыну жылдам өсіп жатыр, көлік саны артты. Үш зауыттың қуаты жетпей отыр. Авиациялық отынды сырттан аламыз. Дизель бойынша етін егу маусымында тапшылық туындайды, кейде бензин де жетіспейді. Соның нәтижесінде төртінші зауыт мәселесіне қайта оралып отырмыз.

Қолданыстағы зауыттарды жаңғырту арқылы өңдеу көлемін 27,4 млн тоннаға дейін арттыру жеткілікті ме деген мәселеге келер болсақ, Атырау зауыты ескі, Павлодарда да айтарлықтай кеңейту жоспары жоқ. Негізгі жоспар – Шымкент зауытын 6 млн тоннаға ұлғайту. Бірақ басты мәселе – қаржыландыру. Қытай тарапынан қаржыландыру болады деген пікір айтылғанымен, нақты келісім жоқ, жауапкершілік алынғаны туралы ресми мәлімет те жарияланған жоқ. Қазір үш нұсқа бар – Шымкенттегі зауытты кеңейту, төртінші зауыт салу немесе екеуін қатар іске асыру. Бірақ ешқайсысында нақты қаржыландыру көзі бекітілмеген. Қаржы болмаса, бұл жоспарлар сөз күйінде қалады. Егер Шымкент зауытын 6 млн тоннаға ұлғайту мәселесі шешілсе, бұл белгілі бір уақытқа жетуі мүмкін. Бірақ мұнайды ол жаққа кім жеткізеді деген сұрақ туындайды. Шымкент – оңтүстікте, ал негізгі кен орындары – батыста. Маңғыстау, Ақтөбе, Қызылорда облыстарында өндіріс төмендеп барады. Кейінгі 15 жылда кей өңірлерде төрт есеге азайған. Өсім тек Атырау аймағында. Артық мұнай негізінен сол жақта. Сондықтан логистика мәселесі бар. Мүмкін, жаңа зауытты – батыста, кен орындарына жақын жерде салып, сол жерде өңдеп, дайын өнімді елге тарту тиімдірек болар.

Жаңа мұнай өңдеу зауытын салуда бірнеше қиындық бар. Біріншісі – қаржыландыру. 10 млн тонна қуаты бар жаңа зауыт салуға қомақты инвестиция қажет. Қаржы шешілмейінше, бұл бастама да бұрынғыдай тек талқылау деңгейінде қалады.

Екінші мәселе – шикізат. Үш ірі кен орнынан басқа артық мұнай жоқ. Егер олардан төртінші зауытқа мұнай жеткізуге жөнінде нақты міндеттеме болмаса, шикізат жетпейді мүмкін.

Үшінші мәселе – жобаны кім жүзеге асырады деген сұрақ. Бұған дейін үш зауытты жаңғыртуды мемлекет ұлттық компания арқылы, қарыз қаражаты есебінен қаржыландырды. Төртінші зауыт та солардың мойнына жүктеле ме, әлде жеке инвесторлар тартыла ма, бұл да – беймәлім. Егер жеке инвесторлар болса, олар экономикалық тиімділікті есептейді. Егер мемлекет өз мойнына алса, бұл ұлттық компанияға үлкен жүк болады. Бұған дейін модернизацияға 6-7 млрд доллар жұмсалды, бірақ күткен нәтиже толық орындалмады. Сондықтан жаңа жобаға қыруар қаражат бөлінсе, оны кім бақылайды, сапасына кім жауап береді деген сұрақ туындайды. Қаржы игеру мәселесі, бақылау мен жауапкершілік тетігі нақты болмаса, жоба тиімсіз болуы мүмкін.

Мемлекет қаржысын салу неге тиімсіз дегенге келсек, Қазақстанда жанармай бағасы реттеледі. Бензин бағасы көрші елдермен салыстырғанда екі есе төмен. Егер зауыт нарық бағасымен сатпаса, инвестиция өзін ақтамайды. Технология шетелден доллармен алынады, ал өнім теңгемен, реттелген бағамен сатылады. Бұл экономикалық тұрғыдан тиімсіз болуы мүмкін. Мұндай жағдайда жеке инвестор да, мемлекеттің өзі де құлшыныс танытпауы ықтимал. Егер нарық толық ашық болса, шекаралар ашылып, баға еркін қалыптаса, онда отынды сырттан әкелуде де мүмкін. Баға жоғары болуы мүмкін, бірақ тапшылық болмайды. Ал қазіргі жағдайда мемлекет ішкі нарықты қорғау үшін реттеу арқылы үш зауытты ұстап отыр. Сондықтан төртінші зауыттың қажеттілігі туралы мәселе баға саясаты мен нарық моделіне тікелей байланысты.

P.S. ...≈

Қорыта айтқанда, мұнайды өңдеп, ұқсату, өнім өндіру жағы көңіл көншітпейді. Бұл ретте төртінші зауыттың тиімділігі мен жұмысына қатысты анықталуы керек мәселе көп. Байыпты қадам, жүйелі жоспарсыз жобаның нәтижесі тек желге ұшқан ақша мен текке кеткен уақыт болмақ.

ТЕҢГЕ НЕГЕ НЫҒАЙДЫ?

ОСЫ АЙДА ТЕҢГЕ БІРНЕШЕ КҮН ҚАТАРЫНАН НЫҒАЙДЫ. БЕЙСЕНБІ КҮНІ ТЕҢГЕГЕ ШАҚҚАНДАҒЫ ДОЛЛАР ҚҰНЫ 490 ТЕҢГЕГЕ ДЕЙІН ТҮСТІ. БҰҒАН НЕ ӘСЕР ЕТТІ? ҚАНДАЙ БОЛЖАМДАР БАР?

Қазақстан қаржыгерлері қауымдастығы теңгенің нығаюын, ең алдымен, бір реттік валюта конвертацияларымен байланыстырады. Салық кезеңі қарсаңында компаниялар шетел валютасын теңгеге

алдын ала айырбастаған. Сауда көлемінің өсуі бұл болжамды растайды: бір күндегі айналым 430 млн долларға жетіп, 65,5 млн долларға өскен. Ақпанның аяғында рентта салығы, жер қойнауын пай-

даланушылардың қосымша төлемдері, корпоративтік табыс салығы, пайдалы қазбаларды өндіру салығы және қосылған құн салығы секілді көптеген салық төленеді. Мұндай кезеңде теңгеге сұраныс уақытша артады.

– Мұны, атап айтқанда, сауда көлемінің млн долларға дейін ұлғаюынан байқауға болады. Айта кетейік, ақпан айында 2025 жылдың төртінші тоқсаны үшін бірқатар маңызды салық төленеді, – деп мәлімдеді қауымдастық.

Екінші фактор – экспорттаушылардың валютадағы түсімін сатуы. Компаниялар шығындарын жабу үшін нарыққа доллар ұсынып отыр.

Үшінші фактор – мемлекеттік бағалы қағаздарға шетел капиталының келуі. Қаңтарда резидент еместердің МБҚ-ға салған инвестициясы 171 млрд теңгеге өсіп, 2,1 трлн теңгеге жетті. Нарықтағы үлесі 6,2%-дан 6,7%-ға дейін ұлғайған.

Ал Freedom Broker сарапшылары салық кезеңі әлі толық басталмағанын алға тартып, алдағы күндері доллар бағамы 490 теңгеден де түсуі мүмкін екенін айтады. Алайда негізгі дәліз 490-500 теңге аралығында болуы ықтимал.

Дегенмен ұзақ мерзімге жасалған болжамдар бұл үрдіс ұзаққа созылмайтынын мензейді. Қаңтар ортасындағы ҚКҚ сауалнамасында ақпанда бағам 516,5 теңге деңгейінде болатыны айтылған, ал жылдық болжам – 549,1 теңге. Halyk Finance 2026 жылдың соңына қарай теңге 580-590 теңгеге дейін әлсіреуі мүмкін деген сценарийді қарастырады.

• ПІКІР

Салтанат ИГЕНБЕКОВА,
Halyk Finance сарапшысы:

– Қаңтарда Ұлттық банктің биржада 1 039 млн долларға валюта сатты. Желтоқсанда бұл көрсеткіш 1 329 млн доллар болған еді. Оның ішінде Ұлттық қордан 350 млн доллар сатылды, бұл 350-450 млн доллар көлеміндегі жоспар аясында және республикалық бюджетке трансферт бөлуге мүмкіндік берді. Жалпы алғанда, Ұлттық қордан сатылған валюта көлемі соңғы бір жылдағы ең төмен деңгейге түсті. Дегенмен оның саудадағы үлесі өткен айдағы 5,1 пайыздан 6 пайызға дейін артты. Ұлттық банк ішкі нарықта алтын сатып алу саясатын жалғастырды. Бұл – экономикадағы артық теңге өтімділігін «залалсыздандыру» құралы. Қаңтарда 350 млрд теңгеге (орташа айлық бағам 507,64-пен есептегенде, 689 млн доллар) алтын сатып алынды. Бұл желтоқсандағы 475 млрд теңгеден (929 млн доллар) едәуір аз. Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының инвестициялық портфельіне шетел валютасы сатып алынған жоқ. Квизимемлекеттік сектор субъектілеріне міндеттелген валютадағы түсімнің 50 пайызын сату нормасы аясында 206 млн доллар өткізілді (желтоқсанда – 315 млн доллар). Валюта интервенциялары жүргізілген жоқ. Қаңтарда мемлекеттік бағалы қағаздардағы бейрезиденттер портфелі 176 млрд теңгеге ұлғайды. Бұл желтоқсандағы 131 млрд теңгеден көп. Осылайша, қаңтарда Ұлттық банк пен квазимемлекеттік сектор тарапынан валюта ұсынысының жиынтық көлемі қысқарды. Теңгеге қолдау көрсеткен факторлар – бейрезиденттер капиталының ағыны, экспорттаушылардың валюталық сатылымдары және АҚШ доллары индексінің әлсіреуі.

P.S. ...≈

Осылайша, салық науқаны аяқталып, экспорт азайса, теңге бағамы қайта құбылуы мүмкін. Ұлттық валютаның ұзақ мерзімдегі көрсеткіштері сыртқы нарықтағы ахуалға, мұнай бағасына және ішкі фискалдық тәртіпке тәуелді болып қала береді.

ХАЛЫҚТЫҢ ҮМІТ-СЕНІМІ ҮШТАСҚАН ТАРИХИ ҚҰЖАТ

Басы 1-бетте

«Қазақстанның жаңа Конституциясы – осы іргелі реформалардың шырқау шыңы. Бұл – Президентіміздің жылдар бойғы ой-толғамдарының жемісі. Халықтың мұң-мұқтажы, талап-тілегі мен үміт-сенімі үштасқан тарихи құжат. Сондықтан Жаңа Конституция халықпен бірге жазылған – нағыз Халықтық Конституция деуге толық негіз бар. Біз келер ұрпаққа әр азамат мақтан тұтатын, Өркендеген, Әділетті Қазақстанды қалдыруымыз керек. Бәрімізді біріктіретін осы асқақ арман. Сол арманға – Әділетті әрі Прогрессивті Қазақстанға Президентімізбен бірге жетейік», – деді ол.

Мемлекеттік кеңесші Ерлан Қарин өз сөзінде Жаңа Конституцияның маңызына

тоқталды: «Қазақстан болашақта азаматтары білімді, ғылымды меңгерген, инновацияға арқа сүйеген, технологиясы дамыған елдердің қатарында болуға ұмтылатынын байқатты. Сондықтан бұл елдің өркендеуіне жаңа серпін беретін Конституция», – деді ол.

Сондай-ақ отырыс барысында «Ауыл» партиясының Төрағасы Серік Егізбас, «Ақ жол» Қазақстан Демократиялық партиясының Төрағасы Азат Перуашев, «Respublica» партиясының Төрағасы Айдарбек Қожаназаров, Мәжілістегі Қазақстан Халық партиясы фракциясының жетекшісі Магеррам Магеррамов, Мәжіліс депутаттары, «AMANAT» партиясы фракциясының мүшелері Ерлан Саилов, Үнзила Шапақ және Сергей Пономарев сөз сөйледі.

Сонымен қатар «АгромашХолдингKZ» АҚ Президенті Динара Шүкіжанова, Республикалық адвокаттар алқасының Төрағасы Мәди Мырзағареев, саясаттанушы Марат Шибитов, «Қазақ тілі» халықаралық қоғамының Президенті Рауан Кенжетханұлы өз ұстанымдарын ортаға салды.

Кездесуге қатысушылар Жаңа Конституция жобасы мемлекеттің саяси жүйесін одан әрі жаңғыртуға, әлеуметтік кепілдіктерді нығайтуға, кәсіпкерлікті қолдауға, ғылымды, мәдениетті және ұлттық құндылықтарды дамытуға бағытталған стратегиялық бағдарға толық сәйкес келетінін

атап өтті. Ұсынылып отырған өзгерістер азаматтардың әл-ауқатын арттыруға бағдарланған мемлекеттік институттардың неғұрлым тұрақты әрі тиімді моделін қалыптастыратыны баса айтылды.

Сонымен қатар мемлекет институционалдық өзгерістер жолында маңызды кезеңнен өткені атап өтілді: «Күшті Президент – ықпалды Парламент – есеп беретін Үкімет» формуласы нығаюда, Конституциялық Сот жұмыс істеуде, заңсыз шығарылған активтер мемлекетке қайтарылууда, ұлттық ресурстарды әділ бөлу қағидаты күшейтілуде. Бұл барлық шешім әділдік,

теңдік және болашақ ұрпақ алдындағы жауапкершілік құндылықтарына негізделді.

Жаңа Негізгі заң қоғамдағы терең өзгерістер мен дүниетанымы жаңарған, мемлекетке жоғары талап қоятын жаңа буынның қалыптасуына жауап ретінде қабылданғаны атап өтілді. Осы үміттердің өзегінде адалдыққа, заң үстемдігіне, адамның қадір-қасиетіне деген құрметке және адам құқығына кепілдік беруге деген сұраныс жатыр. Жаңа Конституция осы қоғамдық талаптарға айқын әрі нақты жауап береді.

Сондай-ақ Негізгі заң жобасы қоғаммен ашық әрі ауқымды диалог аясында әзірленгені айтылды. Конституциялық комиссия жұмысы жария түрде, тікелей эфирде және тұрақты кері байланыс орната отырып жүргізілді. Осы уақыт аралығында азаматтардан, сарапшылардан, кәсіби қауымдастықтардан және түрлі сала өкілдерінен 10 мың ұсыныс пен өтініш келіп түсті. Олардың әрқайсысы құжатты әзірлеу барысында қаралып, ескеріліп отырды.

Сөз сөйлеген барша азамат осы шешуші кезеңде Жаңа Конституцияны қабылдаудың тарихи маңызын қалың жұртшылық арасында ілгерілету үшін қоғамдағы жетекші күштерді біріктірудің маңызын атап өтті.

Коалиция құрамына саяси партиялардың орталық және өңірлік құрылымдары, республикалық қоғамдық бірлестіктер, Парламент және мәслихат депутаттары, ғылыми және сарапшылық қауымдастық өкілдері, мәдениет және спорт қайраткерлері, кәсіподақ ұйымдары, салалық қауымдастықтар мен жастар бірлестіктері кірді.

Жуырда Коалиция мүшелері өңірлерде түсіндіру жұмысын бастайды. Алдағы референдум қарсаңында ашық диалог пен азаматтардың саналы түрде қатысуын қамтамасыз ету мақсатында еңбек ұжымдарымен, сарапшылар қауымымен және тұрғындармен кездесу өткізу жоспарланып отыр. Соның ішінде шалғай елді мекендер де назардан тыс қалмайды. Себебі әрбір қазақстандық азаматтың дауысы аса маңызды.

БЕЛСЕНДІ ӘЙЕЛДЕР БАСҚОСУЫ

«AMANAT» ПАРТИЯСЫНЫҢ АЛАҢЫНДА АҚМОЛА ОБЛЫСЫНЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘЙЕЛДЕРІ БАС ҚОСТЫ. ЖИЫНДА ЖАҢА КОНСТИТУЦИЯ ЖОБАСЫ, ПАРТИЯ ЖАНЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ҚАНАТЫНЫҢ БАСТАМАЛАРЫ ЖӘНЕ АЛДАҒЫ ЖҰМЫС ЖОСПАРЫ ТАЛҚЫЛАНДЫ. СОНЫМЕН ҚАТАР ПАРЛАМЕНТ МӘЖІЛІСІ МЕН ПАРТИЯНЫҢ ОРТАЛЫҚ АППАРАТЫНДА ҚАТЫСУШЫЛАРҒА ЭКСКУРСИЯ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛДЫ.

Жиынға «AMANAT» партиясының Хатшысы, партия жанындағы Әйелдер қанатының төрағасы Шолпан Каринова, Мәжіліс депутаттары, «AMANAT» партиясы фракциясының мүшелері Юлия Кучинская мен Наталья Дементьева, сондай-ақ облыстық және аудандық мәслихат депутаттары, партия филиалдарының жетекшілері қатысты. Іс-шараның негізгі мақсаты – партия жанындағы Әйелдер қанатының алдағы жұмыс жоспарын біріздендіру және қоғамдағы әйелдердің рөлін арттыруға бағытталған жобаларды талқылау, сонымен қатар қатысушылардың өзара тәжірибе алмасуын қамтамасыз ету.

Партия жанындағы Әйелдер қанатының төрағасы Шолпан Каринова өз сөзінде бүгінде қоғамда кеңінен талқыланып жатқан маңызды тақырыптардың бірі – жаңа Конституция жобасына қатысты пікірін білдірді. Ол өткен аптада Әйелдер қанатының отырысында бұл тақырып жан-жақты талқыланып, сарапшылар мен Конституциялық комиссия мүшелері шақырылып, түсіндіру жұмыстары жүргізілгенін де атап өтті.

– «AMANAT» партиясы – мемлекеттің жетекші саяси күші ретінде мемлекеттік бастамаларды қолдайды және халыққа түсіндіру жұмыстарын белсенді жүргізуде. Жаңа Конституция жобасында отбасы құндылықтарына ерекше мән беріл-

ген. Ана мен баланың әлеуметтік қорғалуы, ер мен әйелдің тең әрі ерікті одағы ретінде танылуы – әйелдің қауіпсіздігі мен қоғамдағы орнының берік болуына негіз, – деді ол.

Сонымен қатар партия Хатшысы Әйелдер қанатының қызметін жүйелеу, өңірлердегі белсенді әйелдерді қолдау және партия бастамаларын халыққа жеткізу – аса маңызды міндеттердің бірі екенін атап өтті.

– Бүгінгі кездесу – әйелдердің қоғамдық белсенділігін арттыруға бағытталған маңызды бастама. Біз партия жанындағы Әйелдер қанатының қызметін жүйелі түрде дамытуды мақсат етіп отырмыз және екі жарым жыл ішінде бірқатар маңызды жоба жүзеге асырылды. Басты мақсат – барлық әйелді саяси лауазымға отырғызу емес, қоғамға үлгі болатын, білімді, парасатты, заманауи әйелдер пулын қалыптастыру, отбасылық құндылықтарды нығайту және әлеуметтік жауапкершілікті арттыру. Алда да осындай кездесулер басқа да өңір белсенділерінің қатысуымен жалғасын табады деген сенімдемін. Өйткені мұндай іс-шара қоғамдағы әйелдердің рөлін арттыруға мүмкіндік береді, – деді Шолпан Каринова.

Кездесу барысында партия жанындағы Әйелдер қанатының жобалары таныстырылды. Олардың бірі – «Томи-

рис» саяси көшбасшылық мектебі. Оның аясында осы уақытқа дейін 170-тен астам әйел оқудан өтті. Сонымен қатар әр облыста тарихи тұлғалардың есімімен аталған жобалар іске қосылып, бүгінде 2 мыңнан астам белсенді әйелді біріктірді.

Мәжіліс депутаты, «AMANAT» партиясы фракциясының мүшесі Юлия Кучинская өңірлердегі партия жұмысының белсенділігін атап өтіп, Әйелдер қанатының басты міндеті – әрбір әйелдің өз әлеуетін жүзеге асыруына мүмкіндік жасау екенін айтты. Ол партия өкілдерінің халықпен тығыз байланыста болып, реформалардың мәнін түсіндіруде маңызды рөл атқаратынын атап өтті. Жиында әйелдердің өкілді органдардағы квота мәселесі де талқыланды. Занда көрсетілген 30 пайыздық квота (әйелдерге, жастарға және мүгедектігі бар адамдарға арналған) – минималды көрсеткіш, одан жоғары болуына еш кедергі жоқ екенін атап өтілді. Әйелдердің сайлануы тек заңға емес, олардың белсенділігіне, өзара қолдауына және қоғамдағы көзқарастың өзгеруіне байланысты екені айтылды.

Кездесу қорытындысында қатысушылар өңірлердегі жұмыс тәжірибесімен бөлісіп, партия жобаларын тиімді іске асыру бойынша ұсыныстарын айтты. Мұндай кездесулер алдағы уақытта да жалғасын табады.

АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ ІЛЕ АУДАНЫНДА «AMANAT» ПАРТИЯСЫНЫҢ САЙЛАУАЛДЫ БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ӘРҚАЙСЫСЫ 72 ПӘТЕРДЕН ТҰРАТЫН ЕКІ ЖАҢА КӨППӘТЕРЛІ ТҰРҒЫН ҮЙ ПАЙДАЛАНУҒА БЕРІЛДІ. ӨТЕГЕН БАТЫР АУЫЛЫНДА ОРНАЛАСҚАН БҮЛ ТҰРҒЫН ҮЙЛЕР ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ ОСАЛ САНАТТАҒЫ АЗАМАТТАРДЫ БАСПАНАМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ АРНАЛДЫ.

60 ОТБАСЫ БАСПАНАЛЫ БОЛДЫ

Пәтер кілтін табыстау салтанатына Іле ауданының әкімі Қайыржан Жақсымбетов, «AMANAT» партиясы Іле аудандық филиалының төрағасы Алмасбек Сәтібасев, сондай-ақ жаңа қоныс иелері қатысты.

Аудан әкімі азаматтарды тұрғын үймен қамтамасыз ету мәселесі күн тәртібіндегі негізгі басымдықтың бірі екенін атап өтіп, бұл бағытта ауданда жүйелі жұмыс жүргізіліп жатқанын мәлімдеді.

– Бүгінде Іле ауданында 5 мыңнан астам адам тұрғын үй кезегінде тұр. Олардың қатарында көпбалалы отбасылар, әлеуметтік жағдайы осал санаттағы азаматтар, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар, сондай-ақ бюджет саласының қызметкерлері бар. Біз бұл мәселені кезең-кезеңімен шешіп келеміз. Былтыр әлеуметтік жағдайы осал санаттағы азаматтарға арналған 269 үй мен пәтер сатып алынды. Ал биыл Өтеген Батыр ауылында жаңа үйлерден 144 пәтер беру, сондай-ақ әлеуметтік жағдайы осал азаматтар үшін қосымша 36 пәтер сатып алу жоспарлануда, – деді Іле ауданының әкімі Қайыржан Жақсымбетов.

Бағдарлама аясында тұрғын үй бөлу кезінде әлеуметтік жағдайы осал топтарға басымдық берілді. Жаңа баспана жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға, көпбалалы және

толық емес отбасыларға, мүгедектігі бар адамдарға, бюджет саласының қызметкерлері мен ардагерлерге табысталды.

«AMANAT» партиясы Іле аудандық филиалының төрағасы Алмасбек Сәтібасев аталған жобаның әлеуметтік маңызына тоқталды.

– Баспана – әр отбасы үшін ең негізгі қажеттілік. Бүгін біз жылдар бойы кезекте тұрған 60 азаматтың қуанышына куә болып отырмыз. «AMANAT» партиясының сайлауалды бағдарламасында тұрғын үй мәселесін шешу нақты әрі басым міндет ретінде айқындалды. Бұл бағыттағы жұмыс алдағы уақытта да жалғасын табады, – деді ол.

Жаңа қоныс иелерінің бірі Сәрсентүл Әбдікәрімқызы бұл – өз отбасы үшін ерекше күн екенін атап өтті.

– Мен көпбалалы ана ретінде тұрғын үй кезегінде 15 жыл тұрдым. Осы уақыт аралығында кезегімді сабырмен күттім, бүгін өз пәтеріме қол жеткіздім. Бес балам бар, сондықтан бізге үш бөлмелі пәтер берілді. Үй сапасы көңілімізден шықты. Бұл – отбасымыз үшін үлкен қуаныш, – деді ол.

Айта кетейік, «AMANAT» партиясының сайлауалды бағдарламасы аясында былтыр Алматы облысында 28 тұрғын үй салынды. Нәтижесінде, 1 522 пәтер пайдалануға берілді.

Бетті дайындаған Д.УӘЛИБЕК

ЕЛ ДАМУЫНЫҢ САЯСИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІГІ

11 ақпанда Конституциялық комиссияның 12-отырысы өтті. Жиында жаңа негізгі заң жобасына түскен ұсыныстар негізінде енгізілген қосымша нормалар қаралды. Сондай-ақ партия өкілдері өз ұстанымдарын білдіріп, Конституция жобасын жалпыхалықтық референдумға шығаруды қолдайтындарын жеткізді. Конституциялық комиссия Мемлекет басшысына жаңа Конституцияның қорытынды жобасын ұсынды.

Эльвира АЗИМОВА,
Конституциялық Сот төрағасы:

БҮЛ – БҮКІЛ ҚОҒАМНЫҢ ОРТАҚ ЖҰМЫСЫ

– Кеше Президент жаңа Конституция жобасы бойынша республикалық референдум өткізу туралы Жарлыққа қол қойды. Бұл шешім Конституциялық реформа жөніндегі комиссия қызметінің аяқталғанын да айғайтайды.

Комиссия 12 отырыс өткізді. Оның әрқайсысы мазмұнды кәсіби диалогтың, байыпты пікірталастардың және дәйекті уәждерге негізделген талқылаулардың алаңына айналды. Біз Комиссия мүшелерінің, азаматтардың, сарапшылардың, саяси партиялар мен қоғамдық ұйымдар өкілдерінің сан алуан пікірлерін тыңдадық. Тіпті сын тұрғысынан айтылған пікірлердің өзі мәтінді жетілдіруге түрткі болды. Барлық уәждер жан-жақты сараланып, халықаралық тәжірибе мен ұлттық мүдде өзара сабақтастырыла қарастырылды.

Комиссияның жұмысы тек отырыстар өткізумен ғана шектелген жоқ. Комиссия қызметінің аясында тақырыптық жұмыс топтарында талқылау өткізілді, оның мүшелері халықпен және сарапшылармен кездесті. Әрбір отырыста нақты бағытталған топтық талқылау мен пікір алмасу өтті. Комиссия түрлі сала өкілдерінен құралған 130 адамнан тұрады. Біз ортақ ниетпен және үлкен жауапкершілікпен бір мақсатқа жұмыс жасадық.

Азаматтардан кері байланыс алу мақсатында комиссия биылғы 31 қаңтарында 6 айға созылған қоғамдық талқылаулардың қорытындысы бойынша әзірленген жаңа Конституцияның алғашқы жобасын жалпы халықтық талқылауға ұсынды. Құжат қоғамда кең ауқымды пікірталас туғызды. Нәтижесінде, түрлі байланыс арналары арқылы азаматтардан шамамен 10 мың ұсыныс келіп түсті. Бұл қоғам тарапынан айтарлықтай қызығушылық пен азаматтық белсенділіктің жоғары деңгейін айқын көрсетті.

12 ақпанда республикалық референдумға шығарылған Ата Заңның жобасынан түскен ұсыныстар ескеріліп, едәуір жетілдірілгенін байқауға болады. Азаматтардың, қоғамдық бірлестіктер мен заңгерлік қауымдастықтардың, сондай-ақ сарапшылық алаңдардың бастамалары

жан-жақты әрі мұқият талданды. Көптеген ұсыныс жоба мәтінінде тікелей көрініс тапты немесе жаңа Конституцияның бірқатар ережелеріне тұжырымдамалық тұрғыдан ықпал етті. Бұл – тек комиссия мүшелерінің ғана еңбегі емес. Бұл – бүкіл қоғамның ортақ жұмысы.

Жетілдірілген Конституция жобасында болашақ Ата Заңның іргелі қағидаттарын, мақсаттары мен рухын айқындайтын преамбулаға ерекше мән берілген. Жобаның негізгі бағыттарының бірі – тұрғын үйге қол сұқпау кепілдігін күшейту. Тұрғын үйден айырумен қатар, сот шешімінсіз одан шығарып жіберуге жол берілмейтіні жөніндегі толықтыру көзделген. Сондай-ақ алғаш рет азаматтардың цифрлық ортадағы құқығын қорғау нормасы бекітілді. Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына қатысты бөлімде білім, ғылым, мәдениет және инновация мәселелері маңызды орын алады.

Еліміздің Ата Заңындағы жеке бөлім бір палаталы Құрылтайға көшу және оның депутаттарын сайлау мәселелерін реттейді. Конституцияның бірқатар ережесі лауазымды тұлғаларды сайлау (тағайындау) тәртібіне, сондай-ақ Қазақстан Республикасының жоғары өкілді органы Құрылтайды құру қағидаттарына қатысты. Сонымен бірге, жаңа Конституцияның күшіне ену мерзімін және 1995 жылғы Конституцияның қолданысын тоқтату тәртібін айқындайтын нормалар көзделген.

Жаңа Конституция жобасында Қазақстан Республикасының Егемендігі мен Тәуелсіздігі, унитарлығы, аумақтық тұтастығы және басқару нысаны өзгермейтін құндылықтар ретінде сақталатынын тағы да ерекше атап өткім келеді. Ата Заңның құрылымы билік институттары арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етеді. Бұл адам мен азаматтың құқығы мен бостандығының тең әрі толық сақталуына кепілдік беріп, жаһандық сын-қатерлер жағдайында мемлекетті нығайтуға және қоғам тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Конституция мәтінінің мазмұны мен құрылымын баяндауда жалпыға танылған халықаралық конституциялық ұстанымдар сақталған. Конституция мемлекеттік саясатқа, қоғамның дамуына қатысты стратегиялық ережелерді бекітіп, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына кепілдік береді. Конституциялық нормаларды нақтылау мен егжей-тегжейлі реттеу, әдетте, заң деңгейінде жүзеге асырылады. Конституция жобасы ашық қоғамдық талқылаулар аясында азаматтардың, ұйымдардың, кәсіби қауымдастық пен сарапшылардың мыңдаған ұсынысын жан-жақты талдаудың нәтижесі деп толық сеніммен айтуға болады.

Бұл жай ғана мәтін емес. Бұл – еліміздің басты құжатының көрінісі, әділеттілікке, тұрақтылыққа, үйлесімді дамуға және нық қадаммен алға жылжуға деген ортақ үмітіміздің айғағы.

Әділ КАУКЕНОВ, саясаттанушы:

РЕФЕРЕНДУМ ӘР АЗАМАТҚА ӨЗ ҰСТАНЫМЫН БІЛДІРУГЕ МҮМКІНДІК БЕРЕДІ

– Қоғам назарында болған Конституциялық комиссияның жұмысы аяқталды. Осы уақыт ішінде 12 отырыс өтіп, 4 мыңнан астам ұсыныс сараланды, мемлекеттік құрылымының негізгі бағыттары жан-жақты талқыланды. Нәтижесінде, жаңа Конституцияның қорытынды жобасы әзірленді.

11 ақпанда Қасым-Жомарт Тоқаев республикалық референдум өткізу туралы Жарлыққа қол қойды. Жалпыхалықтық дауыс беру 2026 жылғы 15 наурызда өтеді. Бұл шешім реформаны жаңа кезеңге – бүкілхалықтық талқылау мен таңдау сатысына шығарып отыр.

Комиссия отырыстарында Парламенттің құрылымы, билік тармақтары арасындағы өкілеттіктердің бөлінуі, азаматтардың құқығы мен бостандығы, сондай-ақ конституциялық кепілдіктерді қорғау тетіктері қаралды. Ұсынылған өзгерістердің барлығы өзара үйлесімді әрі жүйелі құжат әзірлеуге негіз болды. Ал референдум әр азаматқа ұсынылған түзетулерді бағалап, өз ұстанымын білдіруге мүмкіндік береді.

Нұрдаулет ЗАТИЛЛА,
*ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ
Саяси зерттеулер бөлімінің жетекші
саратшысы:*

**РЕСУРСТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН
ДАМУ МОДЕЛІНЕН
ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ МОДЕЛЬГЕ
АУЫСТЫҚ**

– Жаңа Конституция жобасы Қазақстанның саяси философиясындағы түбегейлі өзгерісті көрсетеді. Қолданыстағы Ата Заң мемлекеттің қалыптасу жылдарында елдің тұрақтылығын қамтамасыз ету миссиясын орындаса, жаңа нұсқасы елді жасанды интеллект дәуірінің қиындықтарына және қоғамның шынайы әділеттілікке деген талабына бейімдейді.

Нақтырақ айтқанда, жаңартылған кіріспеді бүкіл құқықтық жүйені басшылыққа алатын тұжырымдамалар бекітілген. «Әділ Қазақстан» және «Заң және тәртіп» қағидаты ұғымдарының енгізілуі бұл ұрандарды саяси риторикадан тікелей конституциялық әрекет сатысына көтереді. Ең бастысы, мемлекеттіліктің негізі қазір тек Тәуелсіздік пен Егемендікке ғана емес, сонымен қатар адами капитал құндылықтарына – білімге, ғылымға және инновацияға негізделген. Бұл ресурстарға негізделген даму моделінен интеллектуалды модельге ауысқанымызды көрсетеді.

Қазіргі модельде байқалатын ең басты өзгеріс – тарихи Құрылтай атауына ие болған бір палаталы Парламентке көшу. Заң шығарушы құрылымның бұл ауқымды трансформациясы бюрократиялық кедергілерді жоюға және шешім қабылдауды жеделдетуге бағытталған. Құрылтайды пропорционалды жүйе бойынша құру саяси партиялар түріндегі қоғамдық бірлестіктердің рөлін күшейтеді, оларды өз платформаларындағы әрбір сөз үшін сайлаушылар алдында тікелей есеп беруге мәжбүр етеді. Бұл конфигурацияда вице-президент лауазымын құру айтарлықтай институционалды өзгерістер жағдайында жүйенің тұрақтылығын нығайтуға бағытталған логикалық қадам болып көрінеді.

Сонымен қатар жаңа Конституцияны әзірлеу процесін ашықтықтың үлгісі деп атауға болады. Әртүрлі салалар мен әлеуметтік топтарға жататын 130 сарапшыны қамтитын Конституциялық комиссияның жұмысы тікелей эфир арқылы қоғамдық бақылауда болды. Бұл, әрине, жабықтықтан аулақ болуға мүмкіндік берді. Ал пікір жинау үшін e-Ötinish және eGov сияқты цифрлық құралдарды пайдалану сарапшылар мен азаматтық қоғам арасындағы тікелей байланысқа жол ашады.

Осылайша, халықтан түскен 10 мыңға тарта ұсыныс жобаны таза сараптамалық құжаттан шынымен де танымал бұқаралық құжатқа айналдырды. Жобаның бірінші нұсқасы кең көлемде қоғамдық сараптамадан өтті және азаматтық қоғамның пікірлерін ескере отырып қайта қаралды. Енді жаңа Конституцияның жаңартылған екінші нұсқасы 15 наурызда өтетін республикалық референдумға ұсынуға толық дайын.

Елнар БЕРІКБАЕВ,
ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ Стратегиялық талдау бөлімінің басшысы:

**МӘДЕНИЕТ ПЕН БІЛІМ АЛҒАШ РЕТ БАСТЫ ҚҰНДЫЛЫҚ РЕТІНДЕ БЕКІТІЛІП ОТЫР
ҚОҒАМ ҮШІН ҚАЖЕТ**

– Әдетте, адамдар реформаларды нақты нәтиже көрген кезде қолдайды. Кімді болсын, ең алдымен, өзіне қатысты қандай өзгеріс болатыны және конституциялық реформадан қандай нақты пайда алатыны қызықтырады. Бұл ретте ғылым және білім беру, мәдениет пен өнер саласында еңбек етіп жүрген азаматтарға қатысты мәселелерге тоқталғым келеді.

Маңызды бағдар Конституцияның преамбуласында-ақ айқындалған. Онда мемлекет мәдениет пен білім, ғылым мен инновация құндылықтарына басымдық беретіні анық көрсетілген. Осылайша, мәдениет пен білім алғаш рет екінші кезектегі әлеуметтік сала ретінде емес, мемлекет құндылығының негізі ретінде бекітіліп отыр.

Рационалды ойлау мен құбылыстар және үдерістер табиғатын ғылыми тұрғыдан түсіну халықтардың ілгері дамуы мен өркендеуіне серпін беретін негізгі күшке айналады. Елдің мәдени мұрасын сақтау және оны еселеу прогресті дұрыс арнаға бағыттап, оған тұрақтылық береді және оның бейберекет үдеріске айналуына жол бермейді. Себебі мәдениет – мағыналар жүйесі, ұлттың тарихи жады мен бірегейлігі.

Конституцияның мәдениет пен білімге тікелей сүйенуі – мәдениет, өнер және білім саласы қызметкерлерінің кәсіби миссиясы ең жоғары екенін мойындау. Конституция жобасының 33-бабында әркімнің білім алуға құқығы бекітіледі және ең бастысы – білім беру жүйесінің зайырлы сипаты нақты айқындалады.

Білім берудің зайырлы сипаты шығармашылық еркіндікке, оқыту еркіндігіне және ғылыми ізденіс бостандығына кепілдік береді. Музыка мектептері, көркемөнер академиялары, шығармашылық жоғары

оқу орындары үшін бұл – идеологиялық немесе діни шектеулерсіз даму, заманауи әдістемелерді енгізу, тәжірибе жасау, еркін ойлайтын әрі креативті тұлғаларды тәрбиелеу мүмкіндігі деген сөз. Іс жүзінде Конституция мәдениет пен білімсіз адамның жан-жақты дамуы мүмкін еместігін мойындайды.

Тағы бір маңызды өзгеріс – 40-бап, онда тарихи және мәдени мұраны сақтауға жағдай жасау міндеті туралы айтылады. Онда мәдени мұраны сақтау жеке бастама емес, конституциялық құндылық және қоғамдық міндет екені баса айтылған. Бұл суретшінің, музыканттың немесе мұғалімнің жұмысы тек өз замандарына ғана емес, сонымен қатар қоғамның тұрақтылығына да үлес қосатынын білдіреді.

Тағы бір баса назар аударатын мәселе – 23-баппен зияткерлік меншікті қорғаудың конституциялық бекітілуі. Бұл шығармашылық мамандықтар үшін аса маңызды. Авторлық құқық және зияткерлік және көркем еңбек нәтижелері күшейтілген қорғауға ие. Бұл шығармашылықты хобби ретінде емес, құрмет пен әділ өтемақыға лайық толыққанды кәсіби қызмет ретінде қарастыруға бағытталған қадам.

Жалпы алғанда, Конституция жобасында ғылым мен білімге, мәдениетке және шығармашылық салаларға қатысты жаңа философия ұсынылады. Конституция жобасының 1, 33, 40-баптары және кіріспесінде мәдениет пен білім адами капиталды дамытудың стратегиялық ресурстары ретінде танылған.

Жаңа Конституция жобасын қабылдау референдумында біз болашақ туралы стратегиялық таңдау жасауымыз керек. Біз ондаған жылдан кейін қоғамымызды қалай елестете аламыз деген сұраққа жауап беріміз керек. Егер оның негізі ғылым, мәдениет және білім болса, онда біз білім мен дамуға ден қоямыз. Дәл осы негіз елдің жүйелі, мағыналы және ұзақ мерзімді прогрестің берік негізін қалайды.

Уалихан АХАТОВ,
*әл-Фараби атындағы
ҚазҰУ Заң факультетінің деканы
з.ғ.к., профессор:*

**ЖАҢА КОНСТИТУЦИЯНЫҢ
ҚОРЫТЫНДЫ ЖОБАСЫ
РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
РЕФЕРЕНДУМҒА
ҰСЫНЫЛДЫ**

– Мемлекетіміздің алдағы онжылдықтардағы саяси, экономикалық және құқықтық даму бағытына тікелей ықпал ететін маңызды оқиғалардың бірі – негізгі заңымыздың жаңа жобасын республикалық референдумға ұсынылуы. Конституция – жай ғана құқықтық құжат емес, ол мемлекеттің құндылықтық бағдары мен даму философиясын айқындайтын іргелі акт. Сондықтан оның тағдырын халықтың тікелей еркіне беру – демократиялық дамудың заңды әрі қисынды қадамы. Қасым-Жомарт Тоқаев 2026 жылғы 15 наурызда республикалық референдум өткізу туралы Жарлыққа қол қою арқылы жаңа Конституция жобасын бүкіл халықтың талқысына шығарды. Бұл шешім ел дамуының келесі кезеңіне өтудің саяси-құқықтық тетігін айқындап отыр.

Референдум – мемлекеттің ең жоғары демократиялық институттарының бірі. Әсіресе, Конституция сияқты іргелі құжатқа қатысты шешімді бүкіл халықтың қабылдауы оның заңдық күшін ғана емес, моральдық-саяси легитимділігін де арттырады. Халықтың тікелей қатысуымен бекітілген негізгі заң қоғамның шынайы суранысына сүйеніп, ұзақмерзімді тұрақтылықтың кепіліне айналады. Бұл – билік пен қоғам арасындағы сенімді нығайтатын, азаматтардың мемлекет ісіне ортақ жауапкершілігін арттыратын тарихи мүмкіндік.

Ұсынылып отырған жоба ұзақ әрі жан-жақты қоғамдық талқылаулардың нәтижесінде қалыптасты. Конституциялық комиссия жұмысы барысында ғылыми қауымдастық, сарапшылар, қоғамдық ұйымдар және қарашайым азаматтар тарапынан екі мыңнан астам ұсыныс келіп түсті. Олардың елеулі бөлігі қорытынды мәтінде көрініс тапты. Бұл

конституциялық реформаның формалды сипатта емес, шынайы қоғамдық сипат алғанын дәлелдейді. «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» қағидаты осы үдерісте нақты мазмұнға ие болды.

Жобаның идеялық өзегі жаңартылған преамбулада айқын көрініс табады. Онда Қазақстан халқының біртұтас саяси қауымдастық ретінде бірлігі, тарихи сабақтастық, тәуелсіздік пен аумақтық тұтастықты сақтау қағидаттары бекітіледі. «Біз, біртұтас Қазақстан халқы» деген тұжырым халықтың егемендіктің қайнар көзі ретіндегі мәртебесін айқындап, азаматтық бірегейлікті алдыңғы орынға шығарады. Бұл – этностық немесе әлеуметтік айырмашылықтардан жоғары тұратын, ортақ тағдыр мен ортақ жауапкершілікке негізделген саяси тұтастық идеясы.

Преамбулада адам, оның өмірі, қадір-қасиеті мен бостандықтары мемлекеттің ең жоғары құндылығы ретінде танылған. Бұл тұжырым мемлекеттің азаматқа қызмет ету қағидатын нығайтады. Яғни, мемлекет – өзін-өзі мақсат тұтатын құрылым емес, керісінше адамның құқықтары мен мүдделерін қорғауға арналған институт. Сонымен бірге әділеттілік, заң үстемдігі және жауапкершілік қағидаттары нақты айқындалған. «Заң мен тәртіп» ұстанымы мемлекеттік саясаттың өзегіне айналып, қоғамдық қатынастардың құқық пен міндеттердің теңгерімі негізінде дамуы бекітіледі. Бұл нормалар «Әділетті Қазақстан» тұжырымдамасының құқықтық іргетасын қалыптастырады.

Жаңа Конституция жобасы билік жүйесін жаңғыртуға бағытталған институционалдық өзгерістерді де қамтиды. Бір палаталы Парламент моделіне көшу заң шығару үдерісінің тиімділігін арттыруға және өкілді органның саяси жауапкершілігін күшейтуге бағытталған. Құрылтайдың құзыреттері мен өкілеттіктері нақтыланып, оның мемлекеттік басқару жүйесіндегі орны айқындалады. Бұл қадамдар билік тармақтары арасындағы тепе-теңдікті сақтай отырып, «Күшті Президент – ықпалды Парламент – есеп беретін Үкімет» моделін жүйелі түрде жүзеге асыруға негізделген.

2026 жылғы 15 наурызда өтетін референдум – әр азаматтың ел болашағына қатысты өз ұстанымын білдіретін тарихи кезең. Халықтың тікелей еркі арқылы қабылданатын шешім Конституцияның легитимділігін күшейтіп қана қоймай, оның қоғамдық қолдауға ие болуын және ұзақмерзімді тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Сондықтан алдағы дауыс беру – жай ғана саяси рәсім емес, Қазақстанның жаңа даму бағытын айқындайтын тағдырлы таңдау.

Ақбаржон ИСМАИЛОВ,
*ҚХА кеңес мүшесі,
Тәжіктердің Республикалық этномәдени
орталығының төрағасы:*

**АЗАМАТТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК
ТАНЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫ СӘТІ**

– Еліміздің қоғамдық өмірінде айрықша маңызға ие тарихи кезеңдердің бірі басталды. Ұзақ уақыт бойы жүргізілген жүйелі еңбектің нәтижесінде жаңа Конституцияның жобасы толық әзірленіп, көпшілік назарына ұсынылды. Арнайы құрылған комиссия талмай жұмыс атқарып, әр баптың мазмұнына терең үңіліп, мемлекет пен қоғамның болашақ бағытын айқындайтын құжатты мұқият пысықтады. Заңгерлер мен ғалымдар, депутаттар мен қоғам өкілдері ортақ мақсат жолында күш біріктіріп, халықтың үніне құлақ асты.

Талқылаулар ашық өтті, азаматтар өз ұсыныстарын айтып, пікір білдірді. Соның арқасында жоба шынайы халықтық сипат алды. Жаңа Конституцияда адам құқығын қорғау мәселесі алдыңғы орынға шықты, билік тармақтарының жауапкершілігі нақтыланды, әділетті қоғам құруға бағытталған қағидаттар айқындалды. Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытуға, ел азаматтарының мемлекет ісіне белсенді қатысуына кең жол ашатын тетіктер қарастырылды. Мұның барлығы тәуелсіз Қазақстанның келесі даму белесіне сенімді қадам жасауына негіз қалайды.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Конституция тағдырын халықтың өзі шешуі қажет екенін атап өтіп, 15 наурызда республикалық референдум өткізу туралы Жарлыққа қол қойды. Бұл шешім ел азаматтарына ортақ жауапкершілікті сезіндіреді, әр адамға өз таңдауын жасап, мемлекет болашағына ықпал ету мүмкіндігін береді.

Қоғам жаңару мен өзгерісті талап етіп отырған шақта референдум өткізу өте орынды қадам. Әрбір саналы азамат үшін алдағы саяси науқан ел тағдырына бейжай қарамай, азаматтық жауапкершілік танытудың маңызды сәтін болмақ. Дауыс беру арқылы әр адам өз таңдауын жасап қана қоймай, мемлекет болашағының қандай бағытта өрбитініне тікелей ықпал етеді. Өйткені Конституцияның мазмұны бүкіл қоғамның өміріне әсер етеді, ал оны айқындау халықтың ортақ еркіне байланысты. Мен де Жаңа Конституцияны қолдай отырып, оның еліміздің дамуына, әділетті әрі берекелі қоғам қалыптастыруға қызмет ететініне сенемін.

Басы 1-бетте

Мектепте жүргенде қазақ әдебиетін-дегі мықты шығармалардың бәрін оқып тауыстым, одан орыс классикасы, әлем классикасына бет бұрдым. Сондықтан филологияға келгенше оған керектің біразын жақсы игеріп келдім. Бірақ бірден жолым бола қойған жоқ, жоғары білім алсам деген талпыныстарым сәтсіздікке ұшырап, оқуға түсе алмадым. Сосын үйге Алматыда оқып жатырмын деп, ҚазГУ-дің дайындық курсына оқып, содан кейін барып университетке түстім. Бірге оқыған балаларға менің көп оқығанымның көмегі тиді. Оларға сессияға дайындық кезінде орыс, шетел әдебиетінің классиктері, олардың қаламынан туған ше-двр туындылар туралы айтып беруге жа-лықпайтын едім, өйткені кім де болса жарты жылдың ішінде оларды игеруге мүмкіндік жоқ қой.

Көп оқығанның пайдасы тимей тұрмай-ды. Мәскеуде 2-жылдық жоғары сценарийлік-режиссерлік курсты оқуға барғанымда ол жердегілер менің білімімді байқап көріп, «мына бала дайын болып келген екен» деп, жақсы қабылдады.

Мен қазақ, орыс, әлем классикасынан ғана емес, драма, балет, классикалық музыка – бәрін оқыдым, көрдім, тыңдадым. Өзіме керекті дүниелерді ойға сіңірдім. Өйткені киноға соның бәрі керек.

– Ана бір жылдары өнер адамдары далада қалғандай болды ғой, көбісі күн көру үшін басқа салаларға кетіп қалып жатты. Сіз сол кезде қайттыңыз, киноны қойып кеткіңіз келген жоқ па?

– Өнер дегеннің киесі болады. Ол да ма-хаббат сезімі сияқты. Сүйгенінен көңілі қалған адам қайырғандай кетеді ғой, өнерде сондай. Күнкөріс үшін немесе әлдебір қиын-дыққа шыдамай Құдайдың берген өнерінен көк үзіп кетсең, ол да сенен теріс айналады. Кейін есінді жинап қайта келгеніңмен қа-былдамайды.

Сен айтып отырған кезең тәуелсіздіктің Селең-алаңы ғой. Рас, ол кезде «балапан басына, тұрымтай тұсына» дегендей, елдің абыржыған кезі болды. Өнер адамдары да күнкөріс үшін базар жағалап кеткен шақ болды. Бірақ біз өнерге адал болдық, әйтсеуір жағдай бір жөңделер деген үмітпен «Қазақ-фильмнің» босағасында жүрдік. Аз ғана уақыт «Хабар» арнасында жұмыс істеп, деректі фильмдер түсірдім. Кейін «Қазақфильмге» қайта оралып, сол арада деректі фильмдер бөлімін басқардым. Кей жылдары 2-3 фильм түсірсек, кей жылдары 6-7 фильм шығарған кездеріміз болды. Әрине, баып кеткен жоқпыз, бірақ амалдап күн көріп, өнерімізді жалғастырып кетуге себі тиді.

Өнерге адал болсаң түбінде далада қал-майсың. Өнер де өзіне беріле еңбек етпей-тіндерге ішін ашпайды.

– Шынайы өнер адамдарының өмірі қызыққа толы болады ғой, кей жағдай-лар тіпті мистикаға астасып жатқандай болады. Шынына келгенде, шабыттың өзі Іләһи дүние. Сіз кино түсіріп жүр-генде қандай ерекше жағдайларды бастан кешірдіңіз? Өз ісінізде өзіңізді таңдандықан жайлар болды ма?

– Жалпы, өнер адамдарының өмірі мис-тикаға толы ғой. Шабыт дегеннің өзі де сол мистикадан бастау алады десем артық бол-мас. Оны көбіне кейін сезіп жатасың. Мыса-лы, мен «Аққыз» деген фильм түсірдім, өз қаражатыма. Уақыт шектеулі болды, яғни камераларды жалға алғандықтан қалаға-нымша күнді созып жүре алмаймын, опе-раторым бес-ақ күнге келген. Оның үстіне, о кезде қазіргідей сандық аппарат емес, пленкаға түсіретін едік. Пленканы Хайролла Ғабжалилов деген азаматтан бес миллион теңгеге сатып алдым.

Киноны түсіруге жан-жануарлар, құстар қажет. Менің кинома да аққу керек еді. Бірақ оны хайуанаттар бағынан алуға мүмкіндік болмады. Маған бермеді. Неге? Баяғыда «Қыз Жібек» киносын түсірген кезде зообақтан 12 аққуды алып кеткен ғой, киноны түсіріп болғаннан кейін кеш түсіп кетіп, алған же-ріне уақытында апарып бермей, ертең жет-кізерміз деп аққуларды бір бөлмеге қамап кеткен. Ертеңіне келсе аққулардың бәрі өліп қалыпты. Міне, мен кино түсірерде осы оқи-ға алдымнан шықты. Зообақты құстар бө-ліміне жауапты адам «Тіпті, Президенттің өзі келіп сұраса да бермеймін» депті ашула-нып. Бұл жағдай мені әбден тығырыққа ті-реді. Уақыт болса өтін жатты. Оразаның кезі болатын. Бір күні танертең тұрып жа-лаң үйдің терезесінен көлге қарасам жаға-лаудан алыста бірдене ағараңдайды. Далаға шығып қарасам – аққу! Ертеңіне келсек әлі жүр! Сосын түсіре бастадық. Аққу бізге қарай жақындады, қанатын қақты. Түсіріп, керек кадрларды алдық. Мен қанаты сынып, серінінен айырылған құс шығар деп ойлағам. Бір кезде қанатын сермен ұша жөнелгенде... бармағымды тістедім. Пленка тасуылған. Әйтпесе, кинодағы кейіпкерімді қанатын сермеп ұшқан аққудың ізінен жіптіріп түсі-ріп алсам деген ойым бар еді. О кезде қазір-гідей цифрлы камералар жоқ қой, қалаған кезінде қалаған обьектіні түсіре беретін. Түсіру үшін алдымен камераға пленка салу керек. Таңғалғаным, сол аққу біз кино түсі-ріп болғанша теңізге кетпей жүрді. Мұны кездесісоқ деп айтуға бола ма? Менін ойым-дағыдай өнер туындысын жасауға шарасыз қалған кезде Жаратушыдан келген көмек емес пе бұл?

Сценарий бойынша, қасқумен кейіпкер бас кейіпкердің анасына күш көрсетпек бо-лады, сол кезде қызы келіп қалады да жы-лайды. Осы кезде жігітке қарай қаптаған құстар ұшады, зорлыққа, қиянатқа атылған оқтай болып. Мен оны компьютерлік графикамен жасармын деп ойлағанымнан және ол ойымды ешкімге айтпағанымн, сценарийде бар бірақ, Ал сол кадрды демалып, тамақ ішіп отырғанда өз көзіммен көрдім. Камера дайын емес еді. Бәріміз қаннен-қаперсіз отыр едік. Бір кезде аралдағы бүкіл құстар жан жағымызға келіп отыра бастады. Не болар екен деп күтіп отырғанымн. Бір кезде бүкіл құстар дүр етіп бізге қарай басын са-дақтың жөбесіндей етіп, оқтай зымyraп ұшқан кезде тура ойымдағы кадрды көрдім. Демек, киноның дұрыс екенін біздің сана-мыздан тысқары бір күш сездіріп тұр ғой!

Жаңабек ЖЕТИРҮОВ, режиссер, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері:

Өнерге АДАЛ ТЕРІ

ТӨГІЛГЕННІҢ ҒАНА ЖОЛЫ БОЛАДЫ

– Енді осы тұста өнердің адам сана-сына әсері туралы айтайықшы. Біреулер «адамның жанын өнер тәрбиелейді, сондықтан өнер туындысы ізгілікке, адамгершікке үндеу қажет» дейді, енді біреулер «өнер бала тәрбиелейтін педагогика емес, сол сияқты насихат құралы етуге болмайды» деп бір-біріне қарсы шығып, қызылшек болып айтысып жатады. Сонда өнердің миссиясы не?

– Адамның ойы, ниеті қалай болса, оның көретіні де солай болады. Қазақтың «Ниетің жолдасың болсын» дейтін сөзі бар ғой, сол бір жағынан «жамандықты ойласаң жаман-дыққа жолық» деген қарғыс секілді, екінші жағынан «жақсылықты ойласаң жақсылыққа кез бол» деген алғыс сияқты. Бүгінгі адамдар неге депрессияға ұшырап, түрлі бәлеге кез болып жатады? Өйткені андигитыны өсек-аяң, істейтіні сүрінгенге күлу, біреуді мұқатқанға мәз болу! Бұл өнер адамдарын да ойландыруы керек. Халыққа ұсынған қандай өнер туын-дысы болса да оның әсері болмай қалмайды. Неге қазір адамдар жеңілге әуес, түсініктіге құмар? Себебі арзан ойын-күлкіге арналған жеңілтек шоулар, адамның жан-сырын жа-лаңастауға құмар туындылар қаттап кетті.

Өнердің өз миссиясы ғана емес, ыр-ғағы, философиясы, міндеті бар! Мәселен, Шәміш Қалдаяқовтың бір әнінің сөзін не сазын бүлдіріп айтып тұрған біреуді көрсен жақтырмай тығырынып қаласың ғой. Неге? Себебі оның гармониясы бұзылды. Ол адамға теріс әсер етеді. Адам жаны жал-ғандықты қабылдай алмайды, тіпті өнер туындысын түсінбегеннің өзінде ондағы үйлесімнің бүлінгенін жүрегі сезеді.

Адам баласы қайғыны іздеп жүріп тауып алмайды, қолдан келсе одан қашық жүргенді қалайды. Себебі жаратылыс гармонияға, жақсылыққа құрылған. Адам өмір сүріп жат-қан қоғамдағы, ортадағы гармония бұзылса өмірдің де тас-талқаны шығады. Адал табыс таза еңбекпен келеді, ал байлыққа маңдайын терлетпей тез ие болу үшін адамдар түрді қылмысқа барады, өтірік айтады, алдайды, алаяқтық жасайды, кісінің хақын жейді. Ал соның ізсіз кетуі мүмкін бе? Әрине, мүмкін емес. Өмір осындай болғанда өнер де сондай! Өнерде неше түрлі қитұрқылықпен атын шығарып, соны табыс көзіне айналыдырғандар де күндердің күнінде есебін береді.

Өнердің мақсаты адамдардың ойлау деңгейіне қарай қалауын жасап беру емес, адамды сәлулықты – гармонияны сезінуге, ізгіліктің мәнін ұғып, санасына сіңіруге көмектесу, биік талғамға жетелу. Бұлайша айтқанда, жанды тәрбиелесу арқылы дұрыс адамды қалыптастыру. Абайдың «толық адам» концепциясының мәні де сол ғой. Ал бізде не болып жатыр? Кино саласын ғана айтайын. Бүгінде бұл саланы кәсібилігі тура-лы сөз айтуға келмейтін адамдар басып ба-рады. Оларға кино өнер емес, ақша табу құралы. Оларды өзі жасаған нәрсенің жұртқа әсер еткені тіпті де қызық емес, бар бол-ғаны адамдардың жабайы сезімдерін қозды-рып, хайуани тілегін қанағаттандыра, дара-қылқықпен күлдіріп назарын тартса, сол ар-қылы жұртты көбірек көруге мәжбүрлесе – мақсатына жеткені. Адамдардың бәрі бірдей интеллектуал емес қой. Сондықтан отқа жүгірген көбелектей күйіп қалатындар көп. Оның зардабы болмай тұрмайды. Сосын біреуге еткен қиянаттың да қайтарымы бо-лады. Жұртты алдасаң, алдыңнан шықпай қоймайды. Бірақ оны ойлап жатқан кім бар?

– Сізге де жеңіл кино түсіруге ұсы-ныс жасағандар болды ма?

– Әрине, талай болды. Қаржы тапқан, өздеріңше бірдене түсіргісі келеді. Сцена-рийлерін оқып көріп, «мынадай сценарий-мен түсіру ұят қой, одан да былай жасасақ қайтеді» деп ойымды айтсам, «жоқ, бізге осыны түсіру керек» дейді. Әрине, көзім кө-

ріп тұрған жөнсіздікке бармадым. Бірақ солар кейін басқа адам тауып, өз ойларындағы киносын жасады. Алайда одан не шық-ты? Ештеңе де. Шықпай жатып ұмытылды. Кейде үлкен тұлғалар жайында немесе ұлт-тық мәселелер жөнінде кино түсіруге кон-курстар болады, біз де өз сценарийімізбен қатысамыз, бірақ конкурста жеңіл түсірісі келетіндердің жолы болады.

– Қазақ киносында «жаңа толқын» деген бір лек болды ғой, олардың ұлт-тық киномызға қандай әсері болды деп ойлайсыз?

– «Жаңа толқын» деген, шынымды айт-сам, қазақтың кәсіби актерлері үшін үлкен қасірет болды десем, артық айттым деп ой-ламаймын. Олар «өзгеше» фильмдер жасай-мыз деп, эксперимент жасап кейіпкерлерін көшеден іздеді. Кәсібилік болмаған жерде қандай өнер болады? Ал соның кесірінен небір мықты актерларымыз киноға түспей қалды. Ол толқынның режиссерлері қазақты білмейтін, орысша оқығандар еді. Ұлттық болмысты түсінбейтін адам ұлтқа қажет өнер жасап ала ма?

Қазақтың ақшасына жасалған өнер туындысы қазаққа қызмет етпесе, одан не пайда? Қазақ көрермені неге әлі күнге Шәкен Аймановтың «Тақиялай періштесін», Сұлтан-Ахмет Қожаяқовтың «Қыз Жібегін», Абдолла Қарсақбаевтың «Менің атым Қожасын» қай-талап көруден жалықпайды? Өйткені шы-найы туынды ғана елдің көңілінен шығады.

– Қазір кино саласына қызығатын жастардың талпынысы қалай? Ұлт ту-ралы, ұлттық әдебиеті мен өнерін терең білуге ұмтыла ма?

– Кинорежиссер боламын немесе сцена-рист боламын деген жастардың ішінде, неге екені белгісіз, қазақшадан мақұрымдары көп. Өйткені бұл салаға қызығатындардың дені қала жастары ғой. Ал ауыл жастарының ішінде актерлік болмаса, кино маманы болу-ға талпынатындар тіпті аз. Біраз жылдан бері Тұран университетінде сабақ беріп, кинома-мандар дайындауға қатысып келемін. Қазақ-ша оқығысы келетіндер жоқтың қасы. Бәрі орысша бөлімге тапсырып жатады. Бұл деген қазақ киносының болашағы орыстіділердің қолында кетеді деген сөз емес пе? Осы бір

келенсіз жағдайдан шығудың жолын іздеп, кинорежиссерлікке ауыл балаларын тарт-қым кеп әрекет жасап көрдім. Қызылорда, Маңғыстау, Түркістан облыстары қазақ тілі өркендеген жер ғой, қазақты былай қойғанда ол жердегі өзге ұлттардың өзі қазақ тілінде сөйлеп тұрады. Сондықтан сол жақтағы бас-шыларға «мектептерде оқушылар арасында кинофестивальдер ұйымдастырайық» деп хат жаздым. Оларға сценарий жаздырып, оны киноға айналдырып, киноның қалай жасалатынын көрсетсем, арасынан кино саласына қызығатын қабілетті балалар шық-са, солар болашақ қазақ киосын жасауға атсалысса деген үміт қой. Бірақ ұсынысыма қызыққан басып болмады.

Қазақша оқымаған, қазақтың жан дү-ниесін түсінбейтін режиссер қалай қазақ киосын жасайды? Бүгінде режиссер болсам деп жүрген жастар қазақша оқымайды. Қа-зақтың тілін, әдеп-ғұрпын білмейді, әдебиеті мен мәдениетінен хабары жоқ. Оның үстінде кино саласында сабақ беріп жүргендердің бәрі Мәскеуде орысша оқып келгендер, оқу-лықтары түгелге жуық орысша.

Қайбір жылды киномамандар дайын-дайтын бір оқу орнында оқып жатқан Моң-ғолиядан, Қытайдан келген балалар орысша түсінбейді, соларға қазақша оқытатын адам керек деп шақартқан соң барсам, факультет декандары өздерімізде мамандар жеткілікті деп жолатпайды. «Ау, орысша білмейтін ба-лалар қалай оқиды, орысша беріліп жатқан білімді қалай игереді?» десем, «қасындағы балалардан үйренеді» дейді. Өзі енді оқып жатқан адам өзінің шала білетін нәрсесін басқаға қалай үйретеді? Демек, бұл салада қазақша білім беруге ешкімнің құлқы жоқ деген сөз. Содан келіп қазақты білмейтін режиссерлер шығып, қазақ туралы кино тү-сіреді. Ол кинолардағы кейіпкерлер қазаққа ұқсамайды. Міне, бүгінгі елімізде дайын-

көрдім. Одан соң киноға жер көгеріп жатқан кездегі көрініс керек. Бірақ аяқ астынан оның да сәті түсті. Жаратушы иемнің құдіре-тімен үш күн жаңбыр құйып, жер көктеп кетті ғой! Бұл да бір мистика сияқты нәрсе. Әулиелер мекені атанған қасиетті Маңғыстау жеріндегі еңбегім солай сәтті болды. Ұш-ақ күнде түсіргендеріміз фильмің 10 пайыз-дайын құрады. Сол түсіргендерімізді (киноп-роба) осында келгенде көрсеткен соң біздің фильмге кедергі болғысы келгендердің ау-зына күм құйылды. Сөйтіп, фильміміз сәтті шықты. Басты рөлді ойнаған актердің өзі түсіру процесінде обзаға сәтті кіріп, Еңсепті керемет әсерлі сомдады.

2019 жылы «Шыңырауды» Қытай кино-мамандары дүниежүзінен таңдап алынған он екі үздік фильмдердің қатарына қосып Бүкілқытайлық кинофестиваліне шақырды. Бұл аталған фестивалге Қазақстаннан қа-тысқан тұңғыш фильм болатын. Бас жүлдені «Үздік шетелдік фильм» ретінде Сергей Двор-цевойдың «Айка» фильміне берді. Бірақ марапаттау біткен соң қытайлық мамандар «Фильміңізді біз сатып аламыз, прокатқа шығарып, өзімізде көрсетеміз» деп ұсыныс жасап келісімшартқа қол қойылды. «Үздік шетелдік фильм» жүлдесін алған фильмді алмайсыздар ма көрсетуге?» десем, олар «Айка» жүлдегер болғанымен, ол әлеуметтік мәселені көтерген фильм ғой, әсері тез сун-ды, ал сіздің киноңыздың мәні күшті, фило-софиясы терең, мұндай туындылар жүз жылдан кейін қайталап көрсетсе де, көрер-мен қызығушылығын оятады» дейді.

Әрине, кино ақшаны көп талап ететін сала, бірақ киноның бюджеті мол болса, мықты режиссер түсірсе ол экономи-калық һәм рухани тұрғыдан да зор пайда әкеледі. Мәселен, мен түсірген «Шыңырауға» 180 миллион теңге бөлінді, оны атақты Әбіш Кекілбаевтың шығармасы бойынша Маңғыс-тауға барып түсірдік, ал дәл сол кезде осы Алматыда түсіріліп жатқан «Балуан Шолақ» фильмінің бюджеті 600 миллион теңге бол-ды. Ақтауға 80 адамды апарып түсірдім. Олардың ұшақпен барып-қайтуы бар, жатын орны, тамағы, ары-бері алып жүретін келіп бар, оған актерлар мен техникалық қызмет-керлердің қаламақасын қосыңыз. Соның бәріне бөлінген ақшаны әрең жеткіздік. Түсірілім кезінде болған кедергілер жайлы айтпай-ақ қояйын. Сөйтіп, түсірген фильмің 2019 жылы Маңғыстауда Әбіш Кекілбаевтың 80 жылдығына орай іс-шараға апарғым кел-ді. Өйткені мені де аталған іс-шараға ша-қырған. Іс-шара аясында «Шыңырауды» Әбекен туған жердің халқына көрсетейік десем, ондағылар «Киноны көрсете алмай-мыз, өзіміз жоспарлап қойған іс-шаралар бар» деп ұсынысымды қабылдамады. Сосын ашуланып, «Киномды көрсетпесе несіне барам» деп бас тартып едім, Әбіш ағаның зайыбы Клара апай телефон соғып, «Сен Әбіштің туындысын фильмге айналдырған адамсың ғой, кел. Келмесең ұят болады» де-ген соң амалсыз баруға мәжбүр болдым. Бір өкінетін жай, «Шыңырау» пандемияның тұсында жарыққа шығып, көпшілік баратын кинотеатрларда көрсетілмеді...

– Бір фильміңізді Қазақстанның тұңғыш Президенті арнайы алдырып көріп, ұнатқан деп естіп едім...

– Иә, «Дүниежарық» деген тұңғыш көр-кем фильмім ғой. Оны алдырып көргені рас, фильмім ол кісіге ұнаған көрінеді. Соның әсері ме, басшылық марапатқа ұсынып, Қа-зақстанның еңбек сіңірген қайраткері ата-ғын берді. «Дүниежарық» 2008 жылы Халық-аралық Канн кинофестиваліне конкурстан тыс қатысып продюсерлер мен кинопрокат-пен айналысатындарға көрсетілді. Фестиваль тұңғыш рет қазақ киосын насихаттап сату үшін «Дүниежарықтың» арқасында бізге па-вильоннан тегін орын берді. Бұл құрметке «Дүниежарық» фильмінің бұған дейін жиыр-мадан астам кинофестивальге қатысып, ондаған жүлде алып, жер-жерде баспасөзде фильм туралы жазылған материалдар себеп болды-ау деп ойлаймын.

«Дүниежарықта» қазақтың табиғатында бар сұңғылалық қасиеті жайлы айтылады. Бас кейіпкер өмір бойы теміржолда еңбек еткен заңип адам. Ол түйсігіне сенеді. Жаңа-дан салынған темір жолды сынақтан өткізу кезінде ол жолдан техника таба алмаған кемшілікті табады. Шынында бұрын қазақ даласында ондай табиғат тылысман қасиет дарытқан адам көп болған ғой. Кино арқылы сол көнеден келе жатқан естіліктің маңызын астарлап жеткізім келді. Технология қанша дамығанымен адамның түйсігін жетер не бар? Бүгінде көп сөз болып жатқан жасанды инттелекттің өзі адам жасаған, адам тапқан деректер шеңберінде жұмыс істемей ме? Демек, озық технологияның қалай қолдану-дың өзі адамның ниетіне байланысты.

– Италияға барып түсірген, бір кон-курста Гран-при жүлдесін олжалаған, бар-жоғы он-ақ минуттық «Джулетта және артист» деген фильміңіз бар екен. Сол жайлы да айта кетсеңіз?

– 2012 жылы «Аққыз» фильмін Римде өтетін халықаралық «Азиатика» кинофес-тиваліне шақырды. Фестивальдың аясында 4 елден келген өздерін халықаралық А кла-сындағы фестивалдерде бас жүлде алып дәлелдеген режиссерлер арасында қысқа метражды фильм түсіруден конкурс болды. Төртсеумізді аты мәлім төрт суретшімен кездестіріп, солардың шығармашылығын ашып көрсететін фильм түсіруге тапсырма алдық. Біз алғашқы күні суретшімен таны-сып, суреттерін көріп, ертеңіне түсіруді бастап кеттік. Үш күнде түсіріп, үш күн мон-таждап фильмді дайындап бердім. Конкурс барлық фильм дайындалып біткен соң өтті. Нәтижесінде, бас жүлдеге ие болдым. «Ақ-қыз» конкурстан тыс көрсетілген соң менің бұл жетістігіме ешкім мән берген жоқ. Кино-да мұндай жылдамдық аса қажет. Өйткені әрбір күнің қаражаты қажет етеді. Сондық-тан режиссер тез ойлап, тез шешім қабылдай білуі керек. Мен «Дүниежарықты» он күнде, «Аққызды» он екі күнде, «Шыңырауды» 24 күнде түсірілдім. 70-тен астам деректі филь-мімді де уақытында түсіріп аяқтағанымн. Демек, ешкімнің ала жібін аттамай, ешкімге қиянат жасамай, өнерге адал терің төгілсе, әрқашан жолың болады.

– Әңгімеңізге рахмет.

Сұхбаттасқан – Ахмет ӨМІРЗАҚ

СОНҒЫ ОНЖЫЛДЫҚТА АДАМЗАТТЫҢ ДЕНСАУЛЫҚҚА ДЕГЕН ҚОЗҒАРАСЫ ТҮБЕГЕЙЛІ ӨЗГЕРДІ. ДӘРІХАНА СӨРЕЛЕРІНДЕГІ ТҮРЛІ-ТҮСТІ ҚҰТЫЛАР МЕН «СИҚЫРЛЫ» КАПСУЛАЛАР ӨМІРІМІЗДІҢ АЖЫРАМАС БӨЛІГІНЕ АЙНАЛДЫ. МЕДИЦИНА ДАМЫҒАН САЙЫН ХАЛЫҚТЫҢ ТАБИҒИ ЕМЕС ҚОСПАЛАРҒА, ЯҒНИ БИОЛОГИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІ ҚОСПАЛАРҒА (ББҚ) ДЕГЕН СУРАНЫСЫ АРТЫП КЕЛЕДІ. БҮГІНДЕ ББҚ НАРЫҒЫ МИЛЛИАРДТАҒАН ДОЛЛАР АЙНАЛЫМЫ БАР АЛПАУЫТ ИНДУСТРИЯ. АЛАЙДА, ҒЫЛЫМИ ОРТАДА БҮЛ МӘСЕЛЕ ӘЛП ДЕ БОЛСА ҮЛКЕН ПІКІРТАЛАС ТУДЫРЫП ОТЫР. БІР ТОП ҒАЛЫМДАР МЕН ДӘРІГЕРЛЕР «ТАҒАМНЫҢ ҚҰНАРСЫЗДЫҒЫНАН БЕЛСЕНДІ ҚОСПАЛАРДЫ ІШУ ӨМІРЛІК ҚАЖЕТТІЛІК» ДЕСЕ, ЕКІНШІ ТОП «БАУЫРҒА АРТЫҚ ЖҮКТЕМЕ» ДЕГЕН ПОЗИЦИЯНЫ ҰСТАНАДЫ. БІЗ БҮГІН ББҚ ИНДУСТРИЯСЫНДАҒЫ ЕҢ ӨТКІР ЖӘНЕ ЖАБЫҚ ТАҚЫРЫПТЫ ТАЛҚЫЛАП, АРГУМЕНТТЕРІН САРАЛАП, АҚИҚАТТЫҢ ҚАЙДА ЕКЕНІН АНЫҚТАУҒА ТЫРЫСАМЫЗ.

Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ

ПАНДЕМИЯ ФЕНОМЕНІ

Әлемде биологиялық белсенді қоспаларға деген сураныс 2020 жылдан бастап күрт өсті. COVID-19-ға дейін дәрумендерді негізінен спортшылар немесе нақты ауруы бар адамдар ішетін. Бірақ карантин жағдайды түбегейлі өзгертті. Вирусқа қарсы нақты дәрі болмаған соң, адамдар «иммунитетті көтеру» арқылы өзін қорғағысы келді. Көпшілік ауруханаға барудан қорықты, сондықтан «алдын алу емдеуден жақсы» деген принциппен ББҚ-ны жаппай сатып ала бастады. Үйде отырған халық әлеуметтік желілердегі «денсаулық блогерлердің» көбірек тыңдағандықтан, сураныс еселеп артты. Осылайша, D, C дәрумендері мен мырыш (Zn) сатылымы рекордтық көрсеткіштерге жетті.

Пандемияға дейін (2018-2019 ж.) әлемдік ББҚ нарығы тұрақты, бірақ баяу өсіп отырғанын мына статистикадан байқауға болады. Пандемия кезіндегі ББҚ нарығының өсуі жай ғана тренд емес, бұл нағыз «экономикалық жарылыс» болды. 2021 жылы жаһандық ББҚ нарығы шамамен 152 миллиард АҚШ долларын құрады. Ал 2020 жылы сатылым 2018 жылмен салыстырғанда 50 пайызға өсіп, 220 миллиард доллардан асып түскен. Бұл – рекордтық көрсеткіш. С дәруменін тұтыну әлем бойынша 40 пайызға, ал мультивитаминдерді тұтыну 82 пайызға артқан.

Google Trends деректері мен сатылым есептері бойынша 2020 жылы D дәруменін іздеу сураныстары 40 пайызға өскен. Әсіресе, күн сәулесі аз Норвегия, Ұлыбритания және Германияда рекордтық сатылым болды. С дәруменіне деген қызығушылық 85 пайызға артқан. Малайзия мен Филиппин сияқты Азия елдерінде рекордтық көрсеткіштер тіркелді. Ал мырыш сатылымы орташа есеппен 29,3 пайызға өскен. Көптеген адам оны вирусқа қарсы «негізгі қалқан» деп есептеді.

Қазақстан да бұл трендтен қалыс қалған жоқ. 2021 жылы еліміздегі дәрханалық заттар сатылымының жалпы көлемі 624 миллиард теңгеге жеткен. Оның ішінде ББҚ-ның үлесі 8,9 пайыз (шамамен 55 млрд теңге) болды. Елімізге өнімді негізінен Қытай (42,5 пайыз) мен Ресей (36,8 пайыз) импорттайды. Бір ғана 2024 жылдың дерегі бойынша қазақстандықтар осы екі елден келетін дәрумендерге 1 миллион доллардан астам қаражат жұмсаған. Бұл рекордтық суммалар адамдардың «саулықты сатып алуға» тырысқанын көрсетеді. Мұндай өсім фармацевтикалық компаниялар үшін «алтын ғасыр» болғанымен, медициналық тұрғыдан бұл жаппай бақылаусыз қолданудың бастауы болды.

БАҚЫЛАУ БАР МА?

Иә, бүгінде ББҚ нарығы – әлемдегі ең жылдам дамып жатқан секторлардың бірі. Ковид адамдардың бойындағы қорқынышты оятып, дәрумендерді өмір сүруге қажетті құралға айналдырды. Осы сәтте маркетинг пандемия тудырған суранысты шебер пайдаланып, ББҚ-ны сәнді өмір салтының ажырамас бөлігіне айналдырды. Ковид нарықты дайындап берді, ал маркетинг сол нарықты жаулап алды. Қазір ББҚ ішу бұл медициналық қажеттіліктен көрі, әлеуметтік трендке көбірек ұқсайды. Осылайша, маркетингтің алтын ғасыры басталды. Олар «Бұл химия емес, табиғи шөптер мен минералдар» деген ұранмен адамдардың бойындағы қауіпсіздік сезімін оятады (бірақ бұл оның зиянсыз екеніне кепілдік бермейді). Маркетинг шаршауды, ұйқасыздықты, шаштын түсуін тек дәрумен тапшылығымен байланыстырады. Адам дәрігерге барып тексерілгеннен гөрі дайын кешенді сатып алғанды оңай көреді. Сондай-ақ дәрігерлерге қарағанда, әдемі көрінетін блогерлердің «күнделікті ішетін дәрумендері» туралы видеолары сенімдірек көрінетіні тағы бар.

Қазіргі қоғам тез нәтиже алғысы келеді. Ұйқыны түзеу, дұрыс тамақтану, спорт секілді өмір салтын өзгертегінін әдеттерді қалыптастыру қиын және ұзақ процесс. Ал таңертең 5 таблетка ішу – жеңіл. Адам өзіне: «Мен кеш жатсам да, дұрыс тамақтанбасам да, мына «сиқырлы» капсулаларды ішсем, бәрі орнына келеді» деп ойлайды. ББҚ ішу арқылы өз денсаулығына «қамқорлық жасап жатқандай» тыныштық табады. Бірақ бұл иллюзия, психологиялық тұрғыдан өзінді алдау, жауапкершілікті таблеткаға ысыра салу. Алайда ББҚ сиқырлы таяқша емес, бұл тамақтанудың жетіспейтін бөлігін толықтыру. Егер сіздің іргетасыңыз қисық болса, яғни күніне 5 сағат қана ұйықтасаңыз, үнемі стресске жүрсеңіз және қозғалмасаңыз, ең қымбат деген дәрумендердің ешқайсысы да құтқарып қалмайды.

Биологиялық белсенді қоспалар дәрі-олар FDA (АҚШ), EFSA (Еуропа) немесе Қазақстанның Денсаулық сақтау министрлігі тарапынан дәрілер сияқты қатан клиникалық сынақтан өтпейді. Өндірушіге тек «өнім құрамында адам өміріне қауіпті ұлы заттар жоқ» деген тағамдық қауіпсіздік сертификатын алу жеткілікті. Ал капсуланың ішіндегі заттың мөлшері сыртында жазылғанға сәйкес пе, ол нақты емдей ме, оны ешкім мемлекеттік деңгейде тексермейді.

Зерттеулер негізінен дамыған елдердегі бойынша 2020 жылы D дәруменін іздеу сураныстары 40 пайызға өскен. Әсіресе, күн сәулесі аз Норвегия, Ұлыбритания және Германияда рекордтық сатылым болды. С дәруменіне деген қызығушылық 85 пайызға артқан. Малайзия мен Филиппин сияқты Азия елдерінде рекордтық көрсеткіштер тіркелді. Ал мырыш сатылымы орташа есеппен 29,3 пайызға өскен. Көптеген адам оны вирусқа қарсы «негізгі қалқан» деп есептеді. Қазақстан да бұл трендтен қалыс қалған жоқ. 2021 жылы еліміздегі дәрханалық заттар сатылымының жалпы көлемі 624 миллиард теңгеге жеткен. Оның ішінде ББҚ-ның үлесі 8,9 пайыз (шамамен 55 млрд теңге) болды. Елімізге өнімді негізінен Қытай (42,5 пайыз) мен Ресей (36,8 пайыз) импорттайды. Бір ғана 2024 жылдың дерегі бойынша қазақстандықтар осы екі елден келетін дәрумендерге 1 миллион доллардан астам қаражат жұмсаған. Бұл рекордтық суммалар адамдардың «саулықты сатып алуға» тырысқанын көрсетеді. Мұндай өсім фармацевтикалық компаниялар үшін «алтын ғасыр» болғанымен, медициналық тұрғыдан бұл жаппай бақылаусыз қолданудың бастауы болды.

Ауыр металдар (сынап, қорғасын, мысшық) көбіне теңіз өнімдерінен жасалатын (Омега-3) немесе шөптік ББҚ-дан табылады. Мәселе өндірушінің қасақана қосуында емес, шикізаттың лас болуында. Мысалы, мұхиттан алынған балық майы молекулалық деңгейде тазартылмаса, ол пайда әкелудің орнына ағзаны сынаппен ұлайды.

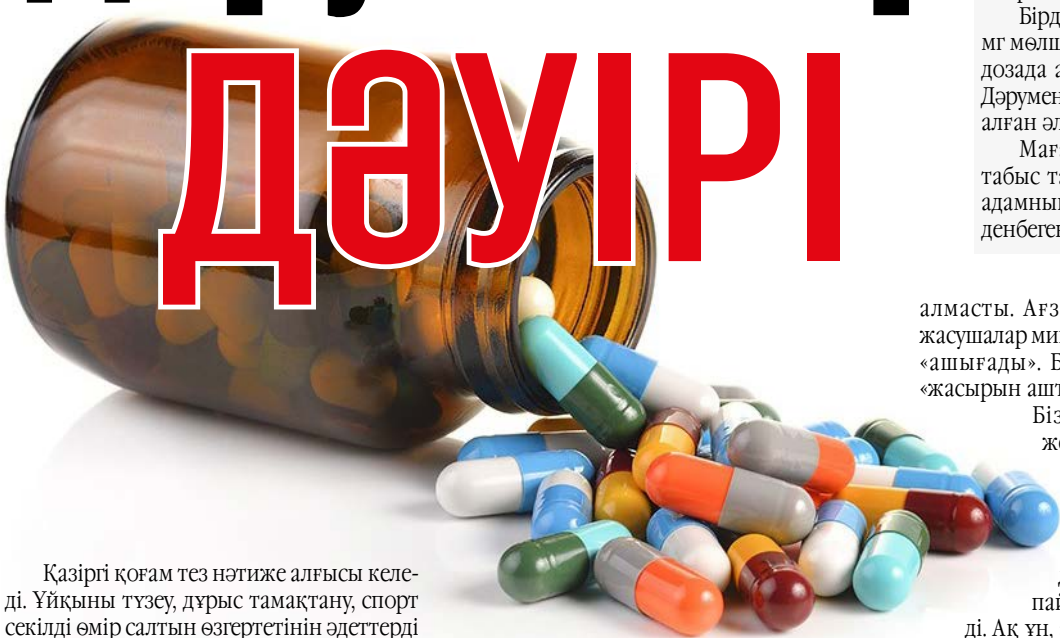
Қазақстанда ББҚ-лар «тағамдық өнім» ретінде тіркеледі. Олардың құрамын әр партия сайын молекулалық деңгейде тексеретін тәуелсіз ресурс жоқ. Тексеру тек тіркеу кезінде (құжат жүзінде) және санитарлық-эпидемиологиялық бақылау аясында (ұлы емес екеніне) жүргізіледі. Олар тек заң бұзылғанда немесе біреу ұланғанда ғана әрекет етеді. Комитеттің соңғы жылдары (2022-2023 ж.) жүргізген рейдтер заңсыз нарық белсең алғанын көрсетеді. Instagram мен базарларда сатылатын «тағамдық шөп шайлар мен капсулалардың құрамынан тыйым салынған сибутрамин заты бірнеше рет табылды. Бұл зат жүрекке өте ауыр салмақ салып, инсультке әкелуі мүмкін. Мемлекеттік тіркеуі жоқ (мысалы, Қытайдан немесе араб елдерінен келетін арықтататын немесе «еркек қуатын арттыратын» өнімдер) қоспалар өте қауіпті. Олардың ішінде допинг те, ауыр металл да болуы әбден мүмкін. Сонымен қатар тексерілген өнімдердің жартысына жуығында қазақ тіліндегі нұсқаулық жоқ немесе құрамындағы қоспалар толық көрсетілмеген.

Еліміздегі ББҚ саласындағы ең беделді

тұлға марқұм Төрегелді Шарманов болды. Қазақ тағамтану академиясы жылдар бойы нарықтағы өнімдердің сапасын бақылап келді. Ғылыми мекеменің зерттеулері бойынша Қазақстан нарығындағы ББҚ-ның 40 пайыздан астамы жарнамада айтылған қасиеттерге ие емес. Олар көбіне «емдейді» деп жарнамаланғанымен, шын мәнінде тек тағамдық қоспа ретінде тіркелген.

Елімізде дәрумендерді тереңдете тексеретін тәуелсіз зертханалардың жоқтығының да бірнеше себебі бар. Біріншіден, технология қымбат. Қоспа құрамындағы ауыр металдар мен жасырын гормондарды табу үшін өте қымбат спектрометрлер мен реагенттер керек. Екіншіден, заң жүзіндегі статус маңызды. Яғни, дәрумендер дәрі емес, тамаққа қосымша болғандықтан, мемлекет оған «ұлы болмаса болды» деген талап қояды. Оның ішіндегі дәруменнің мөлшері 100 мг ба, әлде 10 мг ба, ол үшін өндіруші қылмыстық жауапқа тартылмайды. Үшіншіден, «логистика» мәселесі.

Дәрумендер дәуірі

Көп өнімдер жеке чаттар мен әлеуметтік желі арқылы сатылады, оларды ресми тексеруге алу өте қиын. Сондықтан бізде тұтынушы «өз қауіпсіздігіне өзі ғана жауапты». Егер өнімнің Еуразиялық экономикалық одақтың бірыңғай ресстрінде тіркесуі болмаса, оны ішу өз денсаулығыңа қастандық жасаумен тең.

Тәуелсіз халықаралық сертификаттары (GMP, NSF USP) жоқ ББҚ-ны сатып алу лотерия ойнаумен тең. Сіз ішкен капсуланың ішіндегі заттың тазалығына тек өндірушінің ары ғана көпіл. Өйткені ББҚ нарығы – жауапкершілігі шектеулі аймақ. Егер дәрінің әрбір грамы үшін мемлекет жауап берсе, дәрумендердің құрамы үшін тек тұтынушының соқыр сенімі «жауап» береді.

АЛМА НЕГЕ «АРЫҚТАДЫ»?

Қазіргі ауыл шаруашылығы жерді демалдыру принципін бас тартып, максималды өнім алуға көшті. Топырақтан минералдарды сорып алатын өсімдіктер оның орнын толтырып үлгермейді. Химиялық тыңайтқыштар (азот, фосфор, калий) өсімдіктің тез өсуіне көмектескенімен, оның микроэлементтермен (мырыш, магний, селен) қанығуына мүмкіндік бермейді.

Теория жүзінде біз барлық дәрумен мен минералды тамақтан алуымыз керек. Алайда заманауи супермаркет сөрелері нутриенттік дефициттің көрмесі іспеттес. Сыртқы келбеті мінсіз, көлемді және ұзақ сақтауға болатын жеміс-жидектер іші жылыдан қалыға «бос калорияға» айналып барады. Ғылыми деректерге сүйенсек, 50-70 жыл бұрын біздің ата-әжелеріміз жеген бір алманың құнарлылығын алу үшін, бүгінде шамамен 5-10 алма жеуіміз керек. Бұл – жай ғана пессимистік болжам емес, ғылыми дәлелденген факт.

Профессор Дональд Дэвис бастаған Техас университетінің зерттеу тобы 1950-1999 жылдар аралығындағы АҚШ Ауыл шаруашылығы департаментінің деректерін салыстыра отырып, 43 түрлі бақша дақылдың биохимиялық профилін талдаған. Нәтиже көңіл көншітпейді. 13 негізгі нутриенттің, соның ішінде ақуыздың, кальцийдің, фосфордың, темірдің және С дәруменінің деңгейі статистикалық тұрғыдан айтарлықтай төмендеген. Бұл құбылыстың екі басты себебі бар. Біріншісі топырақтың тозуы. Қазіргі ауыл шаруашылығы жерді демалдыру принципін бас тартып, максималды өнім алуға көшті. Топырақтан минералдарды сорып алатын өсімдіктер оның орнын толтырып үлгермейді. Химиялық тыңайтқыштар (азот, фосфор, калий) өсімдіктің тез өсуіне көмектескенімен, оның микроэлементтермен (мырыш, магний, селен) қанығуына мүмкіндік бермейді. Топырақ – минералдық ресурс, егер оның қоры жаңартылмаса, өсімдік өзіне жоқ затты жеміске бере алмайды.

Екіншіден, генетикалық сұрыптау. Селекционерлер ондаған жыл бойы жемістің «құнарлылығын» емес, оның көлеміне, түріне және төзімділігіне басымдық берді. Нәтижесінде, алмалар үлкен, қызыл және ұзақ сақталатын болды, бірақ оның ішіндегі пайдалы заттар сүмен және қантпен

ПІКІР

Назерке КЕҢЕС, «Штагер» медициналық орталығының жалпы тәжірибелік дәрігері:

ДӘРУМЕНДЕРДІ ТЕК ДӘРІГЕРДІҢ ТАҒАЙЫНДАУЫМЕН ІШУ КЕРЕК

– ББҚ ағзада нақты бір дәруменнің жетіспеушілігі анализдермен дәлелденген жағдайда ғана пайдалы болады. Сонымен қатар тағайындалатын биологиялық қоспа халықаралық стандарттардан өткен, тиімділігі дәлелденген және жанама әсерлері жоқтығы анықталған болуға тиіс. ББҚ-ны тек дәрігердің тағайындауымен, дәлелді медицина қағидаттарына сүйене отырып қабылдау қажет.

Ал ешқандай анализ тапсырмай, жай ғана жарнамаға сеніп, бірнеше қоспаны ретсіз араластырып ішу ағзаға өте қауіпті. Бұл жағдайда ең бірінші бауыр мен бүйрек зардан шегеді. Бауыр заттарды қорыту үшін орасан зор энергия жұмсайды, соның салдарынан қазір жас балаларда да, ересектерде де токсикалық (дәрілік) гепатит жиі кездесіп жатыр. Сондай-ақ, қорытылмаған артық дәрумендер бүйректе кальцинат түрінде жиналуына алып келеді.

Кейбір дәрумендерді бірге ішуге болмайды. Дәрігер ғана қай дәруменді қай уақытта ішу керек екенін және қайсыларын араластырмау керектігін (мысалы, бір айда бір түрін, келесі айда басқа түрін) дұрыс схемамен түсіндіре алады.

Қазір ББҚ саудасы үлкен бизнеске айналды. Instagram мен WhatsApp-та тарайтын жарнамаларға сеніп, балалардан «күрт шығарады» немесе «иммунитет көтереді» деген желеумен тексерілмеген заттарды беру өте қауіпті. Тіпті, жүрек жеткіліксіздігі мен өлім жағдайлары да кездеседі. Сондықтан ББҚ ішпес бұрын жалпы қан анализін және биохимиялық талдауды тапсыру керек. Бауыр мен бүйректің бұл препаратты көтере алатын қабілетін зерттеу маңызды.

Бірде 3-4 жасар баланың анасы тұмаудан тез жазылсын деп С дәруменін 3 000 мг мөлшерде бергенін айтты. Бұл – ересек адам үшін де өте көп мөлшер. Мұндай дозада аскорбин қышқылы сіңбейді, керісінше бүйрекке тас болып жиналады. Дәруменді «дәрі» ретінде ішкеннен гөрі лимон, апельсин сияқты табиғи өнімдерден алған әлдеқайда пайдалы.

Маған да түрлі компаниялардан «науқастарға бізді жарнамалап, қосымша табыс табыңыз» деген ұсыныстар түсті. Бірақ мен одан бас тарттым. Мен үшін адамның денсаулығы мен дәрігерлік беделім кез келген ақшадан жоғары. Дәлелденбеген заттарға жауапкершілік алу – дәрігерге жат нәрес.

алмасты. Ағза калорияға тояды, бірақ жасушалар микроэлемент тапшылығынан «ашығады». Бұл феномен медицинада «жасырын аштық» деп аталады.

Біз жейтін көкөністер мен жемістер көбіне пісіпей жатып жиналады және ұзақ жол жүреді. Сақтау және термиялық өңдеу (пісіру, қуыру) кезінде дәрумендердің 30 пайыздан 90 пайызға дейін жойылып кетеді. Ақ үн, ақ күріш және қант сияқты өңделген өнімдерде нутриенттер мүлдем қалмайды десе де болады.

Сонымен қатар біз ата-бабаларымызға қарағанда әлдеқайда көп стресске түсеміз. Ал стресс кезінде ағза магний, В-тобындағы дәрумендер мен С дәруменін орасан зор жылдамдықпен «жағып» жібереді. Тамақтан келетін мөлшер бұл «өртті» сөндіруге жетпей қалады. Дәрумен қабылдауға тағы бір себеп – географиялық факторлар. Мысалы, Қазақстанның көп аймақтарында күн сәулесі жеткілікті болғанымен, Д дәруменінің тапшылығы өте жоғары. Сондай-ақ, теңізден алыс орналасқандықтан, тамақтан жеткілікті йод алу мүмкін емес.

Иә, біз тоқпыз, бірақ жасушаларымыз аш. Мұны нутрициологияда «жасырын аштық» деп атайды. Адамның асқазаны тоқ болғанымен, жасушаларына микроэлементтер жетіспейді. Ағза калорияны жеткілікті мөлшерде алғанымен, сол калорияны энергияға айналдыратын ферменттік реакциялар үшін қажетті кофакторларды (минералдарды) таба алмайды. Ал бүгінде бір адам орташа статистикалық физиологиялық мұқтаждығын өтеу үшін күніне 5 келі алма немесе 2 келі сәбіз жеуі керек. Бірақ бұл мүмкін емес қой. Мұндай көлемдегі жеміс, көкөніс ас қорыту жүйесіне де, қант теңгеріміне де ауыр салмақ. Сондай-ақ созылмалы стресс, ұйқының бұзылуы және экология ағзадағы дәрумендердің (әсіресе магний мен С дәрумені) тез жойылуына алып келеді. Не істемек керек?

Аурудың алдын алу емдеуден арзан. Ағзадағы тапшылықты ерте бастан тоқтыру болашақта созылмалы ауруларды болдырмайды. Осы тұста сапалы дәрумендер адамға көмекке келеді. Бұл жерде мәселе тек қабылдауда емес, сол қоспаның ағзаға сіңімділігі мен биохимиялық тазалығында болып отыр. Яғни, сапалы ББҚ – шикізаты таза, сертификатталған және ағзаға сіңімді химиялық формадағы өнім.

АЛМА ДӘРУМЕНДІ АЛМАСТЫРА МА?

Ресейде Владимир Дадали деген атақты биохимик, химия ғылымдарының докторы В.Соколовский атындағы биологиялық және жалпы химия кафедрасының профессоры бар. Жасы 88-де. Әлі күнге дейін биологиялық белсенді қоспалардың рецептурасын әзірлеумен айналысады. Профессордың айтуынша, бүгінде табиғи құнарлы тағам деген ұғым жоқ.

– Мырыш тапшылығын алайық. Санкт-Петербургтегі ТЖМ-нің мықты зертханасы 10 мың адамға зерттеу жүргізді. Нәтижесі қатысушылардың 100 пайызында толықтай мырыш тапшылығы бар екенін көрсеткен. Бұл – ер адамдардың денсаулығы үшін маңызды. Ал дәрігерлер «дәрумендеріңді жай ғана қосымша ретінде іше беріңіз» дейді. Оларға витаминдер жай ғана сағыз сияқты көрінеді. Бірақ дамыған әлем елдері бұл мәселені әлдеқашан ББҚ арқылы шешіп қойған. Мен Лос-Анджелестегі халықаралық көрмелерде 8 жыл қатарынан бардым. Ал жақта табиғи қоспалар мен байытылған өнімдердің өндірісі зор ауқымда дамыған. Тіпті айналасы теңіз, минералға бай Жапонияның өзі қоспаларды жаппай қолданады. Тек бізде ғана ББҚ-ға қарсы орынсыз үгіт-насихат жүргізіледі, – дейді.

Мойындау керек, адамдарда басқа амал жоқ. Не ауыл шаруашылығын толықтай өзгерту керек, не сапалы ББҚ ішу керек. Бірақ халық саны өсіп, жерді демалдырмай, қарқынды пайдаланып жатқанда, өнімнің

құнарын арттыру мүмкін емес. Тіпті қара топырақтың өзі қазір минералдардан жұтап қалған.

– Біздің басты қателігіміз – мәселеге бір жақты қарауымыз. Темір жетпесе, «тек темір іш», қалқанша безі ауырса, «тек йод іш» дейміз. Бұл – қате. Ағзадағы барлық биохимиялық процестер көп сатылы. Сондықтан әр сатыға өзіндік компонент керек. Сапалы өнім – ұзақ өмірдің кепілі. Француздардың ұзақ жасауы тек қызыл шараптан емес, сапалы ас ішіп, ағзаға қажетті флавоноидтар мен ресвератролды кешенді түрде алуында. Біз де осы бағытта жұмыс істеуіміз керек. Дәрумендер біреудің қалтасын қампайту емес, бүгінде денсаулық сақтаудың жалғыз амалы. Дәрігерлердің «дәрумендер бауырға зиян» деуі мүлдем қате. Керісінше, бауырдың дұрыс жұмыс істеуі үшін дәрумендер мен минералдар өте қажет. Мәселе оның тазалығында. Егер дәрумен жергеге емес, жоғары технологиялық зауытта жасалса, ол ағзаға қажетті қорек, – дейді Владимир Дадали.

АРТЫҚ ҚЫЛМ ДЕП ТЫРПЫЗ БОЛМАС ҮШІН...

Мамандар ББҚ-ны өз бетінше ішуге болмайтынын ескертеді. Жарнамаға, маркетингке, тыныстаныңыздың айтқанына сеніп дәрумен іше беруге болмайды. Сіздің өз бетіңізше ішкен биологиялық қоспаларыңызға ағзаның «мұқтаж» болмауы мүмкін. Бір немесе бірнеше дәруменнің ағзаға шамадан тыс түсуінен туындайтын жедел немесе созылмалы улану жағдайын гипervитаминоз деп атайды. Егер бұрын бұл сирек кездесетін патология болса, қазіргі дәрумендерді өз бетінше «тағайындау» тренді бұл мәселенің өзекті екенін көрсетіп отыр.

Адамдардың дәрумендерге құмартуының бір себебі маркетингтік қысым. Фармацевтикалық компаниялар мультивитаминдердің «сиқырлы таблетка» ретінде жарнамалайды. «Табиғи» және «пайдалы» деген сөздер «қауіпсіз» дегенді білдірмейді. Кез келген дәруменді қабылдау алдында оның ағзадағы деңгейін тексеру – заманауи медицинаның алтын стандарты. Мысал ретінде «күн дәруменінің» көлеңкелі жағын талдап көрейік. Соңғы жылдары D дәруменін қабылдау жаппай сипат алды. Көп адам оны терапиялық дозалардан (500–1000 IU) бірнеше есе көп мөлшерде (10 000–50 000 IU) бақылаусыз ішуде.

Жақында Journal of the American Medical Association журналында D дәруменінің өте жоғары дозаларына қатысты зерттеулер шақты. Нәтижесінде, 3 жыл бойы күніне 10 000 IU доза ішкен адамдарда сүйек қатаймаған, керісінше кейбір жағдайларда сүйек массасының азаюы байқалған. «Неғұрлым көп ішсем, сүйегім соғұрлым мықты болады» деген түсінік ғылыми тұрғыдан қате екені анықталды.

Ал British Medical Journal басасылымында жарияланған мета-анализдер калций қоспаларының қауіпін көрсетті. Калций қоспаларын (тағамнан тыс, бөлек ББҚ ретінде) ішетін адамдарда инфаркт алу қаупі 30 пайыздан жоғары. Өйткені тағамдағы калцийді баяу сіңеді, ал ББҚ түріндегі калцийді қандағы мөлшерін күрт арттырып, тамырлардың «әктенуіне» (кальцинация) әкеледі.

Биологиялық қоспалар тарихындағы ең танымал әрі адам шошырлық зерттеулердің бірі туралы айта кетсек. Ғалымдар бета-каротин (А дәруменінің алғышарты) антиоксидант ретінде темекі шегінгендерді өкпе обырынан қорғайды деп болжаған. Алайда зерттеу мерзімінен бұрын тоқтады. Өйткені бета-каротин қоспасын ішкен топта өкпе обырына шалдығу және өлім көрсеткіші қоспа ішпегендерге қарағанда 28 пайызға артық болып шыққан. Яғни, жасанды антиоксиданттардың жоғары дозасы ағзаның табиғи қорғаныс тетігін бұзып, керісінше мутацияны жылдамдатуы мүмкін.

Бтаяқша емес, бірақ сауатты қолданса, сапалы өмір сүрудің құралы. Ол дұрыс тамақтану мен спортты алмастыра алмайды, тек оны толықтыратынын естен шығармағанымыз жөн.

18 мың ғаламға өң берген, жансызға жан берген, тұрықсызға тән берген, сұрықсызға рең берген Жасаған иенің қай құбылысы да таңдануға, тәнті болуға, тәжім қылуға тұражақ. Ол ұйғарса, «қырықтың бірін – Қыдыр, мыңның бірін уәли» қылған. Ол сайғарса, ннсанның ғана емес, жердің өзінің пұшпағына, тіпті, аңның да, құстың да, шөптің де өзі қалаған біреуіне кие дарытқан. Ол кие уақыттың қандай алағай-бұлағайында да, бұланай-бұлғағында да жоғалмаған. Санасы сау ұрпақтың сәуесінде жіптік сәуеленіп бағдар нұсқап отырған. Сондай киелі өлкелер Қазақия топырағында да аз емес. Мысалы, Алтай десең, алтын жалды ат мінген ғұн-сақ, түркі қағандары дулығасы жарқылдап, дұдығасы қаңқылдап көз алдыңа келе қалар! Жетісу десең, алтын киімді қағандар арқасын алмалы Алатауға сүйеп алшайып тақта отырар! Баянауыл, Көкшетау, Қарқаралы десең, сән-санат думан, ән-қанат дәурен, салтанат құрған күрендер; Еділ-Жайық десең, соңынан қақақулы аламан көшкен сәкәкүлді ағаман кешкен стүрендер елестер! Маңғыстау десең, ақар-шақар шыңдардың қуысында зыңыранған жерасты мешіттеріндегі пірлер жаққан шырақ-оттар, шаһар-шаһар құмдардың уысында ыңыранған биіктерде ерлер тұтатқан ұран-оттар бағзыдағы әруағыңды оятар, алдыдағы арманыңды тірілтер!..

Осындай өлкенің бірі – қасиетті сарыны көшпеген, өсиетті тәлімі өшпеген, «әруақ түнсп, нар шөккен» «алаштың анасы» атанған дария Сыр. қария Сыр ғой, шіркін! Бірде, Сырдария хақында Оралхан ағамша «қара сөзбен жырлап» отырып былай дегенім бар: «Бұл – «мәңгілік өмір жоқшысы» дәдам Қорқыттың абыз-зар үнін бұзбай толғаған, қобыз сарынын үзбей жалғаған Сыр елі ғой! Бұл – ақ пайғамбарымыздың (с.ғ.с) мұ-бәрақ тіліне ілінген төрт дарияның бірі – Сейхун, яки Сойқандария ғой! Бұл – «мәңгілік махаббат жоқшысы» әу-лиелер сұлтаны Қожа Ахмет Ясауидің (р.ғ) «Мәслихаттөбенің» басында 99 мың мұриті-нің аузымен ұрпағына, яки бізге бағыштап, Алла Тағаланың асрар-асыл Сырларын айтқаннан соң «Сырдария» атанып кеткен – қазақ даласының күретамыры, қазақ баласының жүректамыры ғой! Бұл – Әзірет Сұлтанның (р.ғ) өзі: «Бабам Қорасан, келдім арасан! – Зиярат етіп саған жыласам, – Мүшкілі ісімді қылғаның асан..» деп, жаяулап келіп тәу еткен Қорасан-Баба (р.ғ) мен кереметімен Қағбаны орнынан қозғаған Қорасанұлы Усейін-Бабаның, Шәмші Қылауыз ата, Оқшы ата, Бақсайыс ата, Қылышты қожа, Төлегетай бабалардың; Жиделі-Байсын жорығында осы жерге жел-маясын шөгерткен «Мәңгілік Қоныс жоқшысы» Асан Қайғының; Қазақияның Үш Орда-сына тұтас пірлік еткен Мүсірәлі пір мен Қосым қожаның; Ер Сейітмембет, Мағзаман, Сайыпназар пірлердің; Жәрімбет, Күлболды, Марал, Қалқай, Маймақ, Айтбай, Оразай, Ахмет ишандардың; кешегі қызыл империяға қарсы ғазуат жариялап, әһілі шейіттік кешкен Ақмырза дамолла ишан, Маймақұлы Әбдіүәли максымдардың; Қалжан, Алдашбай, Тапал (Нұрмұхаммед), Мақаш ахундардың; жүз сүлейдің бесігін Қызырға тербеткен, есіпін адамға кернеткен, төрін Көламға перне еткен, төбесін Ғаламға мөрлеткен қастерлі қоныс қой!

Бұл – «азырақ бізде жүр Сыздық – Жолбарыстай еңіреніп – қанаға сыймай тасумен!» – Есіркі тұған бұл жүректі – екі қолдап басумен!» деп жорық жырауы Балқы Базар толғағандай, небір еңіренген ерлердің, күңіренген пірлердің бақты аймағы, құтты майданы ғой!

Сырдария – Дәдәм Қорқыттың қобыз сарыны – күні кешегі өз Нышан бақсы Шәменұлына шейін; аңыз дәрібі – Хорасан бабадан Мүсірәлі софы әзізге, одан Ақмырза дамолла ишанға шейін; абыз тәлімі – бүтінгі Сәби Ансатқа шейін; оғыз сарыны – қазіргі Алмас Алматықа шейін үзілмеген тылсым өлке, күрсін мекен. Сырдария – алаштың өз дидарын көрер айнасы. Алаш ұлы не дулығасы шалқайып масаттанғанда, не еңсесі кетіп шаршап-талғанда осы айнаға үңілген...».

Шынында, қазіргі алмағайыпта алаш баласы, қазақ ұланыың «еріксіз шауып бұланған еңсесі кеткен жүйріктей» (Аралбай) болып тұрғаны жасырын емес қой. Мөңке әулие айтқан «дүдәмәл дін, алашұбар тіл» титықтатқан, санасы сарсаңға түскен Ұлттың Тарихи Санасы сырқау, Тарихи Жады мылықау бір хәл. Міне, осынау ғазалсыз жыр, мүжәлсіз күн кешкен жадау иін, жүдеу күйімде күн салып шолған, зер салып қараған, зар шалып барлаған қонысым да Сыр бойы екенін кімнен жасырайын! Сыр бойы десем, «тегінің қамыс екенін айтып» (Мәуләна) сыңсыған сыбызғы-мұң, «үйеңкінің түбінен үйіріп, қарағайдың түбінен қайырып алған қаралы қобыздың» шанағындағы шер-сарын, «асылы – емен, қарағай, – Шыққан жері су ағаш. – Әруақты ерлердің қолындағы тұр ағаш» (Қашаған) болған домбыраның көмейіндегі бабау-сарын, бебеу-ын өрден аққан дарияның көбесіндей сөгіліп, шерге

Көне Керуеннің Жүміс Күймесі

батқан қарияның кеудесіндей төгіліп жүре беретіні маған анық, басқаға танық емес шығар?.. Шыны солай, патшалық Ресейдің, одан кейінгі советтік империяның барлық қитұрқы эксперименттерін бастан кешсе де өзенін суалтпаған, өзегін қуартпаған, діл-тұмарын, тіл-құнарын жоғалтпаған ел осы Сыр бойын жайлаған – мұндақ кірттегі күндақ-жұрт екенін кім-кім де мойындаса керек. Ұлдың жеңі желпі, қыздың етегі еліп болып жаһандану атты құрдымға қойып кеткенде, қастерлі Сырдың жағасында дәстүрлі жыр қалып еді Бабадан қалған Аманат-туын жықпай. Ұсыл-тамырын Әзірет Сұлтаннан, асыл сарынын Сыпырадан тартқан: Нысанбай Жаманқұлұлы, Базар Оңдасұлы, Жіенбай Дүзбенбетұлы, Ешнұыз Жөнелдік-ұлы, Төремұрат Ешпембетұлы, Әзілшек (Әзірбай) Шымырұлы, Ерімбет Көлдібек-ұлы, Бұдабай Қабылұлы, Омар Шорақұлы, Тасберген Құламанұлы, Кете Жүсіп Ешнұяз-ұлы, Қаңлы Жүсіп Қадырбергенұлдарынан Тұрмағамбет Ізгілеуұлына дейін жалғасқан сүлейлер керуенін – тамырыңды тонауға, жемісінді отауға келген дино империяның өзі тоқтата алмаған. Шығыстық жарықтан айрылмай, қазақы қалыптан айнымай кеткен сүлейлер ізін суытпай бүгнге жеткізген Нартай, Мұзарап, Сабыттарға келер ұрпақ қандай алғыс арнаса да, қандай дұға жолдаса да жарасар! Ұлттық рухты барына түншық-тырған «Тоқырау дәуірінің» өзінде сүлейлер сарынын, жыраулар дәрібін өзге бір өрге шығарып, бетбағы заман, «тәжаппар дүние-нің» (Қасым) жүзін қазақ дидарына қарата бере мерт болған Көшеней Рүстембекұлының даңқы Ұлт санасында «жарқ етіп көздің ұшынан жоқ болып кеткен кешкі өрттей» (Төлеген) әсерімен қалды. Міне, осы бір, тауларымыз шөпті, төбелеріміз төлейіп бастаған тұста көкжиектен сәуар сабат сырымен, қыуар қабат үнімен Мағзаман пірдің әуазы Алмас Алматы көршіні еді! «Көк Еділдің сағасының үзіле қоюы, көк сауыттың жаға-

СЫРДАРΙΑ – ДӘДӘМ ҚОРҚЫТТЫҢ ҚОБЫЗ САРЫНЫ – КҮНІ КЕШЕПГ ӨЗ НЫШАН БАҚСЫ ШӘМЕНҰЛЫНА ШЕЙІН; АҢЫЗ ДӘРІБІ – ХОРАСАН БАБАДАН МҮСІРӘЛІ СОФЫ ӘЗІЗГЕ, ОДАН АҚМЫРЗА ДАМОЛЛА ИШАНҒА ШЕЙІН; АБЫЗ ТӘЛІМІ – БҮТІНГІ СӘБИ АҢСАТҚА ШЕЙІН; ОҒЫЗ САРЫНЫ – ҚАЗІРГІ АЛМАС АЛМАТҚА ШЕЙІН ҮЗІЛМЕГЕН ТЫЛСЫМ ӨЛКЕ, КҮРСІН МЕКЕН. СЫРДАРΙΑ – АЛАШТЫҢ ӨЗ ДИДАРЫН КӨРЕР АЙНАСЫ. АЛАШ ҰЛЫ НЕ ДУЛЫҒА-СЫ ШАЛҚАЙЫП МАСАТТАНҒАНДА, НЕ ЕҢСЕСІ КЕТІП ШАРШАП-ТАЛҒАНДА ОСЫ АЙНАҒА ҮҢІЛГЕН...».

шықсаң да, менің үшбу бағамға қосылмауға едің қалмас, сірә. Ендеше, назар салыңыз. Бағзы жыраулық дәстүрді негіздеу һәм насихаттау, ғылыми дәлелдеу және бұл адамзаттық асыл қазынаы бүтінгі, ертенгі ұрпақтың жадына таңбалау жолында Алмас жырау Нұрмаханұлы жанкешті еңбек етті. Үстем Еуропаның, астам Американың сыншыл жұрты мен Шығыстың сыршыл ғұрпының алдында, дедар ғалымдарының құрмасында қазақы жырдың қасиетін паш етіп бақты. Франция, Италия, Швейцарияда өткен (Париж, Женева, Милан, Флоренция) – «Фольклорлық музыкалық түрнеде» (1985ж.) өнер көрсеткені; сол жылы Маскеуде Бүкіл-дүниежүзілік жастар мен студенттер фестивалінің лауреаты атанып, іле Монғолияда өткен «Азия халықтарының музыкалық симпозиумында» жыр толғағаны; сол кездегі Ленин комсомолы сыйлығын иеленуі; 1993 жылы Францияның бас қаласы Париждің Chatelet театрында өзінің жеке концертін өткізгені; Лондандың Амстердам қаласында өткен Музыкалық фестивалінде жырлауы; 1995 жылы тағы да Париждегі Cité de la musique (музыка қалашығы) концертте, ізінше Англия астанасы Лондонның Elizabeth Холл сарайында жеке концерт беруі; 1996 жылы Американың Висконсин, Медисон университетінде «Қазақ музыка фольк-

лоры», «Жыраулық дәстүр» тақырыптарында лекция-концерт өткізуі; Алматыда өткен дүниежүзі халықтарының эпостық жырлары мәселелері бойынша «Еуразия елдерінің эпостары мен музыкасы» атты V Лорд конференциясына қатысып баяндама жасауы; Британия елшілігінде ханзада Чарльз Филипп Артур Джордж Уэльскийдің қабылдауында болуы; Египеттің Каир, Александрия т.б. қалаларында (2001 ж.) Қазақстан Республикасының 10 жылдығына орай өткізілген мәдениет күндеріне қатысуы; 2003 жылы Американың Нью-Йорк, Вашингтон, Висконсин қалаларында жеке концерт беріп, Смитсонин университетінде лекция-концерт беруі; 2007 жылы Амстердам, Бельгияның Брюссель қалаларында «Орта Азия халықтарының музыкалық фестивалдеріне» қатысып, қазақтың жыршылық, жыраулық өнерінің әлемдік сахнаға шығуына жол

бұйрығымен бекітіліп, жоғарғы оқу орнындағы арнаулы мамандық есебінде классификаторға енгізілді. Міне, мұның бәрі жырау, ұстаз, ғалымның ғұмыр жолында атқарған жұмыстарының бір парасы. Осыларға тел-ғабыс ұстаз аманатын арқалаған қаншама шәкірт тәрбиелеп шығарды. Әрине, біз осынау аз әңгімеде барлық қырына, қоғамдық қайраткерлік істеріне түбіжіктеп тоқталмадық. Осынау желкенді жасқа жеткен шағында бізден де басқа қалам тербеп, ой толғап жатқандар жеткілікті шығар деп ойладық...

Бұрын әртүрлі құрал-құралдарда кездесіп қалып жүрсе тек, Алмас жырауды жүзбе-жүз жете танығаным 30 жылдың шәкірт болыпты. 1996 жылдың жазы еді. Алматыда Жамбыл Жабаевтың 150 жылдығы дүбірлеп өтіп жатқан шақ. Сол мерекеге орналастырылып өткізілген дүниежүзі халықтарының эпостық жырлары мәселелері бойынша «Еуразия елдерінің эпостары мен музыкасы» атты фольклортанушы Лорд Альберт Бейтс атындағы V конференциясына қатыстық Алмасқа Сыр бойы жыршыларын бастап келді. Біз інім Елдос Еміл екеуміз Маңғыстау жыршылық мектебінің он өкілі: түрікменстандық Рейім Құрмантайұлы, қарақалпақстандық Базарбай Сармағанбетұлы, өзбекстандық Ақсұлтан Қойшыбайұлы, маңғыстаулықтар: Ізбасар Шыртанов, Жеткізген Сейітов, Амандық Көмеков, Мақсат Аяпов, Күлбек Дүйсекеновтерді алардық. Қабилла Сыдиықұлы ағамыз Бас баяндама жасаған. Сөйтіп, Сыр бойы жыр мектебіне сыңар боларлық Маңғыстау жыр мектебі барлығын дәлелдеп, дүние назарын бір аударып, марқайған шақ еді ол... Сол сапарда Сыр сүлейі Алмас қожаман құлтұтас араласып, қалтқысыз сырласып едік. Со бір сырлас күндер сыйлас жылдарға ұласып, жер бетіндегі сапарымызды жалғап келеміз...

Осынау жылдар ішінде Алмас жырау өз шығармашылығын да барынша құнттады. Ата-Ұстаз Тұрмағамбет шайыр әлемге әйгілі мұхит-жыр Әбілқасым Фирдоусидің «Шахнамасын» нәзира үлгісімен 40 000 жолдық дастан қылып толғаса, Ұрпақ-Шәкірт те Лубсанданзанның «Алтын шежіресі» мен «Құпия шежірені» басшылыққа ала отырып, «Шыңғыс хан» атты 15 000 жолдық дастан жазып шықты. Үшбу туынды Қойшығара Салғарин сынды сарабалдар тарапынан жоғары бағаланды.

А.Алматтың «Қазына» атты дастан-кітабы әл-әзір қолымызға тие қойған жоқ. Бірақ тағы бір Сыр бойынан шыққан сүлейі шайыр Иран-Ғайып Алмас жырау айтып берген – Шөмен руының арасында XIX ғасырда өткен таңғажайып хикая бойынша тамаша драмалық дастан жазды. Дастанның финалында автор кейіпкері Алмас жыраудың аузына мынадай сөз салады:

Жасымнан жыр маржанын терген едім, Соңына Алмат шалдың ерген едім... Қымтайтын тірі жанға «Қазынаны» Табыстап – Жүзге айтты берген едім... Мұндағы «Жиен» автордың, яки Иран-Ғайыптың өзі. Бұл драма еліміздің театрларында табыспен сахаланғанын білеміз. Алайда Алмас жырау осынау жанға қимас «Қазынасын» өз аузымен де жырауды үй-ғарса керек. Біздің де алақанымызды жанып, сол жыр-хикаяттың тезірек қолымызға тигенін күтіп отырған жайымыз бар...

Алмас жыраудың тағы бір ұшан-теңіз қазынасы – ел аузындағы қоңыр әңгімелерді көкірегіне қаттап қалғаны. Сыр бойы, Қармақшы өңірінде өткен небір дырау-дүр, жырау-ділдердің шешен тіл, шебер өрім, шенсіз қисынды хикаялары осынау – есідерті виртуалды әлемнің әлегімен әуре, ақыл-ойы ЖИ-ге телінген кермандай ұрпақты санасын сауықтыруға таптырмас құрал болар еді. Әттең, «бір кем дүние» ырық берер емес әзірге...

Осынау ұшы-қырсыз мұрапаны құшақ кеудесінде қаттаған, ғасырлар сарынын құмыр-жүрегіңде сақтаған ерен тұлға, берен жыраудың жетіп-піскен 70 жасында үндемей қалуды өзіме мін көрдім. Ығылман атам айтқандай: «Ел қамын жеген ерлердің сөз білген жанда хақы бар» емес пе? Бұл аз ғана Діл-Қоп лөбінде оның Баба-Жол – күллі киелі тамырына бойлап бармадым, оған үңілсем, тым шүңейтпке тартар; Сара Жол – барлық иелі тағдырына салмақ саламадым, оған жүгінсем, «ат шапқан жиын тарқар...» Аманат-жан кеудеде тұрса, талай лөбіз бағыштар түс келер!..

Сөзімнің тынғысында, дүние тұрғанша тұр, көне керуеннен қалған күміс күймедей, көне жеңілде қалған алтын түймедей, Алмас жырау, дегім келді!

Светқали НҰРЖАН, КР Мемлекеттік сыйлықтың иегері

АЛЫСТАҒЫ БАУЫРЛАРЫНА АНА ТІЛІН ҮЙРЕТЕТІН ҰСТАЗ

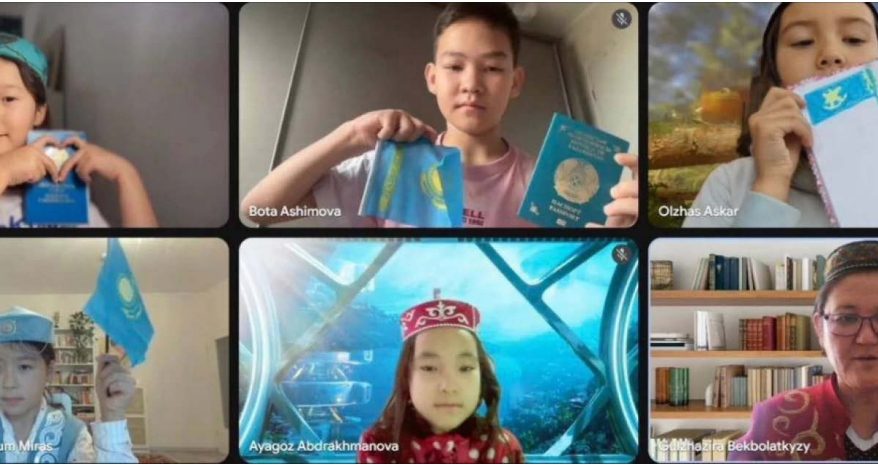
АСТАНАЛЫҚ МҰҒАЛІМ ЕУРОПА ЕЛДЕРІНДЕ ТҰРАТЫН ҚАЗАҚ БАЛАЛАРЫНА АНА ТІЛІН ТЕГІН ОҚЫТЫП КЕЛЕДІ. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖАСЫ ӘРТҮРЛІ БОЛҒАНЫМЕН, ПЕДАГОГ САБАҚ БАРЫСЫНДА ТАҚЫРЫПТЫ БАРЫНША ЖАН-ЖАҚТЫ ТҮСІНДІРІП, БАЛАЛАРДЫҢ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН БІРДЕН ОЯТАДЫ. ҰСТАЗ БҮЛ ЕҢБЕГІН ӨЗІНІҢ АЗАМАТТЫҚ ӘРІ КӘСІБИ ПАРЫЗЫ ДЕП САНАЙДЫ.

Елорда әкімдігінің мәліметінше, Гүлжазира Бекболатқызы – елордадағы №104 «Келешек мектебі» жалпы білім беретін мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі. Германияға біліктілігін арттыру мақсатында барған сапарында ол шетелдегі қандастармен танысып, олардың балалары ана тілін үйренуге ынталы екенін аңғарған. Осыдан кейін педагог өз білімін ақысыз үйретуге бел буып, еріктілік негіздегі сабағын бастап кеткен.

«2023 жылғы Еуропа сапарынан кейін шетелдегі қазақ балаларына сабақ өткізсем деген ой туыды. 2024 жылдың 1 маусымынан бері осы істі негізгі жұмысыммен қатар

алып жүрмін. Әр жексенбі сайын Нидерланд пен Германияда тұратын қазақ балаларына онлайн форматта ана тілі сабағын өткіземін. Күнделікті өмірде олар өздері тұратын елдің тілінде тілдесетіндіктен, қазақша акцентпен сөйлейді. Соған қарамастан, тіл үйренуге деген құлшыныстары ерекше. Мұны мен ұстаздық жолдағы парызым деп білемін», – дейді Гүлжазира Бекболатқызы.

Сабақ барысында балалар тек тіл үйреніп қана қоймай, ұлттық мәдениетпен де терең танысады. Олар қазақ халқының салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, шежіресі мен ауыз әдебиеті үлгілерін оқып, тарихи Ота-

мы туралы білімін кеңейтеді. Мұғалім шәкірттерін ынталандыру үшін арнайы сертификаттар табыстайды.

Педагог әлеуметтік желідегі парақшасында бұл сабақтардың өзі үшін ерекше

мәнге ие екенін жазған. Оның айтуынша, онлайн форматқа қарамастан, әрбір сабақ рухани жақындықты арттырып, балаларды қазақ тілінде еркін ойлауға баулиды. Сабақта түрлі шығармашылық тапсырмалар

беріледі: өлең жаттау, мақал-мәтелдер үйрену, жаңылтпаш айту, рөлдік ойнандар ұйымдастыру, комикс салу, отбасылық сұхбаттар жүргізу. Мұның бәрі балалардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған.

Оқушылар да сабақтардың қызықты өтетінін айтады. Германияда тұратын Сафия Серік қазақ тілінде көптеген өлең, жұмбақ, мақал-мәтел үйренгенін жеткізсе, Аида Әбжесенова тыйым сөздерді сурет арқылы бейнелеп, ұлттық ойнандар ойнағандарын қуана еске алады. Балалар үшін бұл сабақтар тек тіл үйрену емес, ұлттық болмыспен байланыс орнатудың маңызды құралына айналған.

Шетелде өсіп келе жатқан қазақ балаларына ана тілін үйрету – ұлт болашағы үшін аса маңызды іс. Осы бағытта арқылы Гүлжазира Бекболатқызы өзге әріптестеріне де үлгі көрсетіп, ұстаздықтың шынайы миссиясы біліммен бөлісу екенін дәлелдеп отыр.

КЕШЕ АППЕНИН ТҮБЕГІНДЕ
ӨТІП ЖАТҚАН АҚ
ОЛИМПИАДАНЫҢ
АЛТЫНШЫ ЖАРЫС КҮНІ
АЯҚТАЛДЫ. РЕКОРДТАН
РЕКОРД ЖАҢАРЫП ЖАТҚАН
БАСТЫ ДОДАДА ӘЗІРШЕ
ЕУРОПА ЕЛДЕРІНІҢ
АТЛЕТТЕРІНЕ ҚАРСЫЛАС
ШАҚ КЕЛМЕЙ ТҮР. 1 КҮНДЕ
6 МЕДАЛЬ ЖЕҢІП АЛҒАН
НОРВЕГИЯ КОМАНДАСЫ
ЖҮЛДЕ САНЫ ЖАҒЫНАН
КӨШ БАСТАП ТҮР. ОЛАРДЫҢ
ЕНІШСІНДЕ 7 АЛТЫН,
2 КҮМІС ЖӘНЕ 4 ҚОЛА ЖҮЛДЕ
БАР. АЛ ЕКІНШІ ОРЫНҒА
ТАБАН ТІРЕГЕН ОЛИМПИАДА
ИЕЛЕРІ – ИТАЛИЯ
ҚҰРАМАСЫНЫҢ
ҚОРЖЫНЫНДА –
5 АЛТЫН, 2 КҮМІС ЖӘНЕ
7 ҚОЛА ЖҮЛДЕ. ҮЗДІК
ҮШТІКТІ ТҮЙІНДЕГЕН АҚШ
ҚҰРАМАСЫ АЛТЫ КҮННІҢ
ІШІНДЕ 4 АЛТЫН, 1 КҮМІС
ЖӘНЕ 2 ҚОЛА МЕДАЛЬ
ҚАНЖЫҒАСЫНА БАЙЛАДЫ.

Рекордшылары Олимпиадада

КӨП

Алты Олимпиаданың жұлдегері

Италиялық шорт-трекші Арианна Фонтана тарихта алғаш рет алты Олимпиада қатарынан жұлдегер атанып, әлем жұртшылығын тағы бір рет таң-тамаша етті. Арианна алғаш рет 15 жасында 2006 жылғы Турин

Олимпиадасында қола жүлдені еншілеген-тін. 2010 жылы өткен Ванкувер Олимпиадасында тағы қола медальді місе тұтты. 2014 жылғы Сочи Олимпиадасында бір күміс және екі қола жүлдені қоржынға салса, 2018 жылы Пхёнчханда өткен Олимпиада ойындарында бабы мен бағы келісіп, чемпион атанды. Сонымен қатар онда күміс және қола жүлделерді иеленіп, еліне толық медальдар жиынтығын алып қайтқан-тын.

Ал осы аптада Миландағы мұз айдынында өткен аралас эстафетада командаластарымен бірге ешкімге дес бермей, мәре сызығын бірінші болып кесті. Сөйтіп, 35 жастағы Арианна араға 20 жыл салып өз елінде өткен Олимпиадада тағы да жеңіс тұғырына көтерілді.

Осылайша, ол Олимпиада ойындары тарихындағы титулы көп шорт-трекші атанды.

Жеті дүркін жеңімпаз

29 жастағы норвегиялық шаңғышы Йоханнес Клебо Олимпиада ойындарының жеті дүркін чемпионы атанды.

Он бес дүркін әлем чемпионы деген дардай атағы бар Клебо бұған дейінгі Олимпиадаларда шаңғы жарысынан (2018, 2022), командалық спринттен (2018, 2022) және эстафетадан (2018) алтын медаль жеңіп алған-тын.

Ал Италияда өтіп жатқан Олимпиада ойындарында алдымен скиатлоннан, арада бірнеше күн өткен соң классикалық спринтте қарсылас шақ келтірмей, алтын жұлдегер атанды. Осылайша, Клебо жеті дүркін Олимпиада чемпионы атанды.

Қысқы Олимпиада ойындарында одан көп алтын жүлдені оның жерлестері – шаңғышылар Марит Бьорген мен Бьорн Дэли, сондай-ақ биатлоншы Уле-Эйнар Бьорндален (әрқайсысы сегіз алтыннан) иеленген. Дегенмен осы қысқы Ойындарда Йоханнес Клебоның медаль алуға тағы да мүмкіндігі бар. Абсолютті рекордты жаңартуға бекінген спортшы Олимпиада аяқталғанша тағы бірнеше сынға қатысады.

Бұл Олимпиадада бірнеше рет алтын жүлде алғандардың қатарында тағы бір спортшы бар. Швейцариялық тау шаңғышы Франьо вон Альмен өзінің дебюттік Олимпиадасында алдымен шапшаң түсу жарысында, сосын командалық комбинация сайысында, кейін супергигант сынында барлығын шаң қаптырып, үш дүркін Олимпиада чемпионы атанды.

24 жастағы атлеттің бұл жетістігі 58 жылда алғаш рет болып отыр. Франьо – бір Олимпиадада үш алтын жүлде жеңіп алған екінші тау шаңғышы. Оған дейін әйгілі француз спортшысы Жан-Клод Килли 1968 жылғы Гренобльде өткен Олимпиадада үш алтын жүлдені бірдей иеленген еді.

Ағайынды чемпиондар

Трамплиннен секіруден Словения құрамасының мықтылары, ағалы-қарындас Домен мен Ника Превцтер аралас жарыста чемпион атанып, тарих бетін жаңартты. Осылайша, енді Превцтер әулетінде 4 бірдей Олимпиада жұлдегері бар.

Домен мен Никаның үлкен ағалары Петер мен Цене де трамплиннен секіруде алдына жан салмай, төртжылдықтың басты додасында талай рет жеңіс тұғырына көтерілген-тін. Ең үлкені – Петер Сочи Олимпиадасында күміс пен қоланы қанжығасына байласа, одан соң Бейжің Олимпиадасында аралас сайыста чемпион атанған болатын. Сонымен қатар сол Олимпиадада ол інісі Ценемен бірге командалық сында күміс жүлдені еншілеген. Петер 31 жасында, ал Цене 26 жасында спортпен қош айтысып, өкшесін басып келе жатқан кенже бауырлары Домен мен Никаға бар білгенін үйретіп, түрлі жарыста қолдау көрсетіп жүрген еді.

Ағаларының жолын қуып, Олимпиада жұлдесін алмайынша тынбауға бел бұған Домен мен Ника кешегі командалық жарыста Ника Водан, Анже Ланишектермен бірге топ жарып, Олимпиада чемпионы атанды. Одан бөлек, Ника бірнеше күн бұрын жекелей жарыста Олимпиаданың күміс жұлдегері атанған-тын.

Олимпиадада алтын медаль алып, атой салған бұл жалғыз әулет емес. Швециялық Изабелла мен Расмус Вранолар

керлингтің микст түрі бойынша оқ бойы озып шығып, Олимпиада чемпионы атанды. Олар финалда америкалық Кори Тисс пен Кори Дропкиннен 6:5 есебімен басым түсті.

Осылайша, Олимпиада тарихында алғаш рет керлингтің микст сайысы бойынша алтын медальді ағалы-қарындас жеңіп алды.

Айта кетерлігі, Расмус Врано осымен екі дүркін Олимпиада чемпионы атанып отыр. Ол 2022 жылы Бейжіңде өткен Олимпиада ойындарында ерлер арасындағы жарыста алтын медаль иеленген-тін. Ал оның қарындасы Изабелла Олимпиада ойындарына алғаш рет қатысты.

Медальға кімдер үміткер?

сынынан сүрінді. Іріктеуде мәре сызығын үшінші болып кескен ол келесі кезеңге өту үшін кемі екінші келуі керек еді. Бұған қоса, дәл сол күні аралас эстафетада сынға түскен Абзал Әжіғалиев, Денис Никиша, Яна Хан және Ольга Тихонова да келесі айналымға өте алмады. Дегенмен осымен төртінші Олимпиадасына қатысып жатқан Никишаның жұлдеден үміті бар. Никишаның негізгі қашықтығы – 500 метр. Бірнеше күннен кейін осы сында алтын жүлде үшін таласқа түседі. Дәл осы сайыста қысқы Азия ойындарының және Әлем кубогінің жеңімпазы, 2018 жылы Бейжің Олимпиадасында 4-орынға тұрақтаған Абзал Әжіғалиев те сынға түседі.

Фристайл-могулдан әйелдер арасында сынға түскен Юлия Галышева мен Аяулым Әміренова бірінші іріктеуден өте алмағанымен, екінші қосымша іріктеуде финалға жолдама алған еді. Ақ Олимпиадада Қазақстан арасындағы сында ол 3 000 метр қашықтықты 4:01.20 секундта еңсеріп, 6-орынға табан тіреді.

Ақ Олимпиадада ел намысын қорғайтын 36 спортшының басым бөлігі жарысқа араласты. Алайда көпшілігі іріктеу жарыстарынан ары өте алмай, сайысты ерте аяқтауға мәжбүр болды. Қазақстандық спортшылардың арасынан әзірге жақсы нәтиже тіркеген – конькиші Надежда Морозова. Әйелдер арасындағы сында ол 3 000 метр қашықтықты 4:01.20 секундта еңсеріп, 6-орынға табан тіреді.

Ал медальға үміткер шорт-трекші, Олимпиаданың ашылу салтанатында ел туын ұстап шыққан әлем чемпионатының екі дүркін күміс жұлдегері Денис Никиша 1 000 метрлікте іріктеу

Олимпиаданың ашылу салтанатында Ту көтеріп шыққан Аяулым Әміренова 18-орын алды. Алайда бұл нәтижелер сегіз үздік моғұлшы ғана шығатын негізгі финалға өтуге жеткіліксіз болды.

Енді отандастарымыз 14 ақпанда Олимпиада бағдарламасына жаңадан енгізілген параллельді моғұл жарыста жүлде үшін күреседі.

Фристайл-моғулдан ерлер арасында ел намысын қорғаған Павел Колмаков бірінші күні финалға іркілмей өткенімен, екінші жарыс күні 75,70 ұпай жинап, 16-орынға жайғасты. Негізгі финалға өту үшін отандасымыз үздік сегіздікке енуі қажет еді. Ендігі кезекте отандасымыз 15 ақпанда параллельді моғұл сайысында жүлдеге таласу мүмкіндігі бар.

Медальға үміткер тағы бір спортшы – мәнерлеп сырғанаушы, әлем чемпионатының күміс жұлдегері Михал Шайдоров қысқа бағдарламада 92,94 ұпай жинап, 5-орынға тұрақтады. АҚШ өкілі Илья Малинин 108,16 ұпаймен көш бастады. Екінші орынды жапониялық Юга Кагияма (103,07 ұпай) иеленсе, үшінші аралық орынға 102,55 ұпаймен франциялық Адам Сю Хим Фа тұрақтады. Еркін бағдарлама сайыстары 13 ақпанда өтеді.

Бетті дайындаған Әлия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ

AMANAT
MEDIA GROUP

Меншік иесі –
«Айқын-Литер» ЖШС

Директор –
Талғат ЕШЕНҰЛЫ

Бас редактор
Бауыржан БАБАЖАНҰЛЫ

Бас редактордың орынбасары
Тоқтарәлі ТАҢЖАРЫҚ

ЖУРНАЛИСТЕР:
Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ,
Әлия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ,
Наурызбек САРША,
Ділда УӘЛИБЕК,
Ахмет ӨМІРЗАҚ
(Алматы қаласы)

ТЕХНИКАЛЫҚ БӨЛІМ:
Елдар ҚАБА
(беттеуші-дизайнер)

Корректор:
Саягүл САПАРҚЫЗЫ

Нөмірдің кезекшісі:
Наурызбек САРША

• Астана қ. «Медиа-холдинг»
«ERNUR» ЖШС Сипеті көшесі 30,
тел.: 8(7172) 99-77-77
• Тапсырыс №10200. Тарауымы 5762 Көлемі 4 б. т.

Бағасы келісім бойынша

Мекенжайымыз: 010000. Астана қаласы, Д.Қонаев көшесі 12/1

Редакция телефоны – 8(7172) 72-95-39

ЖАРНАМА БӨЛІМІ:

8(701) 675-42-14, 8(7172) 72-95-31

reklama.liter@gmail.com

ЖАЗЫЛУ ЖӘНЕ ТАРАТУ БӨЛІМІ:

8(771) 804-61-32, 8(7172) 72-95-39

podpiska.alt@gmail.com

- Мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді
- Оқырман хаттарына жауап қайтарылмайды
- «Түркістанда» жарияланған материалдарды сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.
- Суреттердің сапасына редакция жауап береді
- Мақалалар коммерциялық негізде басылды
- Жарнамалар мазмұнына редакция жауап бермейді

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Газет «Түркістан» газетінің компьютер орталығында теріліп, беттелді

Газет ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, Ақпарат комитетінде тіркеуге алынып, қайта есепке қою туралы №К220VPU00019166 куәлігі 08.01.2020 жылы берілген.

Индексі: Жеке жазылушылар үшін – 65413, мекемелер мен ұйымдар үшін – 15413.